

Post-Fordizm ve Kamu Yönetimine Yansımaları¹

Uğur SADIOĞLU (<http://orcid.org/0000-0002-2454-4163>), Department of Political Science and Public Administration, Hacettepe University, Turkey; e-mail: ugursadi@hacettepe.edu.tr

Sencer ALTAY (<http://orcid.org/0000-0002-8237-203X>), Department of Political Science and Public Administration, Hacettepe University, Turkey; e-mail: senceraltays@gmail.com

The Reflections of Post-Fordism on Public Administration²

Abstract

After 1970s, the working order of public institutions was affected by Post-Fordism therefore horizontal and flexible business relations started to strengthen in the public sector. The Post-Fordist transformation, in which the state's productive role develops as a regulator, designs the state in accordance with the governance mechanism, weakens the social welfare state by diverting production from the demand, and creates a state model that deals with supply-side problems, competition and innovative capacity. In this study, by using the literature review method, the effects of Post-Fordist production style on business life, public services, social welfare state, development policies, structure of public administration and public employment is analysed. As a result, in the new Post-Fordist era, the principles of flexibility, decentralization, multi-actorism and participation have come to the fore in public administration at macro and micromanagement levels.

Keywords : Fordism, Post-Fordism, Public Administration, Reform.

JEL Classification Codes : H70, D73, H83.

Öz

1970'li yıllardan sonra kamu kurumlarının çalışma düzeni Post-Fordizm'den etkilenerek yatay ve esnek iş ilişkileri kamu sektöründe güçlenmeye başlamıştır. Devletin üretici rolünün düzenleyici olarak geliştiği Post-Fordist dönüşüm, devleti yönetim mekanizmasına uygun bir şekilde tasarlamakta, üretimin talep yönünden uzaklaştırarak sosyal devleti zayıflatmakta, arz yönlü sorunlarla ilgilenen, rekabeti ve yenilikçi kapasiteyi geliştiren bir devlet modeli ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmada, literatür taraması yöntemi kullanılarak, Post-Fordist üretim tarzının genel olarak iş yaşamına, kamu hizmetlerine, sosyal devlete, kalkınma politikalarına, kamu yönetiminin yapısına ve kamu istihdamına etkileri analiz edilmiştir. Sonuç olarak, yeni dönemde kamu yönetiminde makro ve mikro düzeylerde esneklik, yerleşme, çok aktörlülük, katılımçılık ilkeleri öne çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler : Fordizm, Post-Fordizm, Kamu Yönetimi, Reform.

¹ Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2017 yılında Doç.Dr. Uğur Sadioğlu danışmanlığında yürütülmüş ve Sencer Altay tarafından yazılmış olan "Post-Fordizm ve Kamu Yönetimine Yansımaları" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² This study is derived from the master thesis titled "The Reflections of Post-Fordism on Public Administration", accepted by Hacettepe University Institute of Social Sciences, prepared by Sencer Altay under the supervision of Assoc.Prof.Dr. Uğur Sadioğlu in 2017.

1. Giriş

Fordizm'den Post-Fordizme geçiş ekonomik alt yapıdan yola çıkarak siyasal üst yapıda pek çok dönüşüme neden olmuştur. Bu çalışma ile ekonomik alt yapıdan yola çıkılarak kamu yönetiminde yaşanan değişimler irdelenecektir. Bu değişimler, sadece kamu sektörünün yönetim felsefesindeki değişimleri ifade etmemekte, ayrıca kamu istihdam rejiminden yerleşmeye, özelleştirmeye ve özerkleşmeye kadar pek çok değişimi ifade etmektedir.

Fordist üretim, 1970'li yıllarda kâr oranlarında ve üretkenlikte düşüş olarak kendini belli eden krizler sonucunda Post-Fordist üretime doğru evrilmiştir. Fordist üretimin standart, sabit, hiyerarşik yapısı; Post-Fordizmin, esnek, çeşitli ve değişken yapısı ile yer değiştirmiştir. Üst yapı eksenine kamu bürokrasisinin ve devlet yönetiminin esnekleşmesi ya da esnekleşmesi beklentisi olarak yansımıştır.

Post-Fordizm, devletin sahip olduğu işlevleri önemli ölçüde değiştirmiştir. Fordist dönemin talep yönlü ekonomisine uygun olarak talebi artırıcı politikalar uygulayan devlet, Post-Fordizme geçiş ile üretim ve birikim talep yönünden arz yönüne doğru kaymıştır. Önceki dönemin aksine, ekonominin arz yönünü desteklemek için inovasyonu destekleyen, üretimi geliştirmek adına esnek olmayan durumları aşmayı çalışan bir devlet profili ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra, ekonomideki tam istihdamı sağlayan devletin bu işlevinden koparak işsizlik sorununu büyük ölçüde piyasa güçlerine bıraktığı söylenebilir.

Post-Fordizmin ekonomide hâkim hale gelmesi ile Fordist kadrolu ve güvenceli istihdamın, belirsiz, geçici ve esnek bir hal aldığı; taşeron, sözleşmeli ve geçici istihdamın iş gücü piyasasında etkin hale gelmeye başladığı ve bu istihdam biçimlerinde post-Fordizmin rolünün bulunduğu belirtilmiştir. Yeni istihdam biçimleri kamu personel sistemine de sirayet etmiştir. Taşeron, geçici ve sözleşmeli istihdam türlerinin uygulanmasının altında, ücret maliyetlerinin düşürülmesi, kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılması ve personeli verimliliğe teşvik etme gibi nedenlerin bulunduğu ileri sürülmüştür.

Riggs (2006: 729)'in belirttiği gibi, artan hızla karmaşıklaşan endüstrileşme ve bağımlılaştırma döneminde devletlerin siyasal kurumlarının nasıl şekillendiği bir tarafa bırakılırsa, tüm kamu bürokrasileri vatandaşların en önemli ihtiyaçlarını karşılama yeterliliğine sahip olmak zorundadır. Yeni dünya düzeninde ya da düzensizliğinde gelişen küresel kamu yönetimi ülkelerde değişim yaşamaktadır. Hâkim demokratikleşme söyleminin teorik ve pratik olarak paradoksları ve tutarsızlıkları, piyasalaştırma ve özelleştirmenin devam eden etkisi karşısında ortaya çıkan yeniden-kamulaştırma (devletleştirme), yeni kamu işletmeciliği-yönetişim-yeni kamu hizmeti arasındaki paradigmatik savrulma (bkz. Farazmand, 2006; Kuhlmann & Wollmann, 2014) post modern dönemin belirsizliğini yansıtmaktadır. Bu çalışmada, yukarıda çizilen genel kritiğe dayalı çerçeveden hareketle, teorik zeminde üretim tarzı, üretim ilişkileri ve iş yaşamının temelinde meydana gelen paradigma değişiminin öncelikle genel yönetimi nasıl değiştirdiği sorgulanmıştır. Buradan hareketle geleneksel, Weberyan bürokrasi ve yönetim anlayışının

kamu sektöründe yaşadığı değişim ve karşı karşıya olduğu savrulma post-fordizm bağlamında analiz edilmiştir.

2. Fordizm ve Post-Fordizm

Fordizm, iş gücü verimliliğinin belirleyici olduğu, sermaye birikimini artırma amacına dayalı olarak montaj hattı üzerinde gerçekleşen üretim sürecine verilen addır (Aglietta, 1979: 723). Ekonomide tekelci düzenlemenin ve yoğun birikimin geçerli olduğu çağ olarak özetlenmektedir (Amin, 1994: 9). Kitlesele üretime dayalı olarak kitlesele tüketimi amaçlayan Fordizm 20. yüzyılın başlarından 1970’li yıllara kadar ekonomide hâkim üretim tarzı olmuştur. Malların standart üretimini sağlayan bu üretim tarzı sosyal yaşamı da standart bir biçimde tasarlamaktaydı. Ücretli sınıfın tüketici olarak yükselişini ifade eden Fordizm, iş gücünün hem iş yerinde hem de evdeki hayatını biçimlendirmeyi hedeflemekteydi. Henry Ford, fabrikasında çalışanların evlerine sosyal görevliler göndererek işçilerin, yeni tüketim insanına uygun bir aile yaşantısına, alkolsüz tüketime ve ahlaki değerlere sahip olmasını sağlamıştır (Harvey, 2012: 147-148).

1920’li yıllarda Amerika’daki sosyal ve ekonomik değişimleri analiz eden Gramsci, düşen kâr oranlarıyla mücadelenin ve üretkenliği artırmanın yolunun, iş süreçlerini mekanize ve organize etmek olduğunu gözlemlemiştir (Steinmetz, 1994: 186). Böylece, Fordizm kavramını ilk kullanan Gramsci olmuştur. Gramsci dar bir anlamla Fordizm’i, Ford fabrikalarında emek sürecinin bilimsel yönetim ilkelerine göre uygulanması ve montaj hattı ile seri üretimin sağlanması olarak ifade eder. Yoğun birikim rejimi olarak Fordizm’in özü, sermaye birikiminde büyük genişleme sağlayarak emek gücünün yeniden üretilmesi için gerekli toplumsal maliyetleri düşürmesi ve emek sınıfının muazzam genişlemesidir (Arın, 2013: 43-44). Fordizm, işin sadece yeni tarzda örgütlenmesini değil, aynı zamanda yeni bir kapitalist mal üretim sistemini ifade etmektedir. Yapılan işin en yüksek düzeyde parçalanarak işçinin hızının ve verimliliğinin artırıldığı, böylece işçi sınıfının görece yüksek ücret aldığı ve sonrasında kitlesele üretimin artırdığı verimlilik sonucunda işçi sınıfını da kitlesele tüketime dâhil eden bir sisteme işaret eder (Beaud, 2003: 202).

Fordist dönem, işçi sınıfı açısından önemli hakların kazanıldığı bir dönem olmuştur. Kapitalizmin başlangıcından bu yana, emekçi sınıfın hakları bakımından en olumlu dönem olma özelliğine sahiptir. İşçi sınıfı sosyal güvenlikle mali haklara kadar lehine pek çok kazanım elde etmiştir. Fordist ödümler, 20.yüzyılın ikinci yarısında Batı Avrupa’da işçi sınıfı hareketinin başarısının zirvesini oluşturmaktadır. Teknik ilerlemenin sağladığı faydaların organik bir biçimde tekrar dağıtımını garanti etmiştir, fakat gücü teknokratik kasta vererek emeğin organizasyonunun ve toplumun hiyerarşik bir karaktere sahip olmasına neden olmuştur. Fordizm’in krizi, hiyerarşinin gerilemesine neden olurken, liberal prodaktivizmin (Amin, 1994: 38) oluşmasını sağlamıştır (Lipietz, 1994: 355). Fordizm’in gerilemesine değin emekçi sınıflar, iktisat tarihi literatüründe ‘Altın Yıllar’ adı verilen yıllarda refah devletinin sağladığı geniş sosyal güvenlik şemsiyesi altında iktisadi güvence ile yaşamışlardır.

Gramsci, Amerikanizm'in ve Fordizm'in tarihte eşı görölmemiş bir biçimde yeni işçi ve insan tipi yaratma konusundaki en büyük kolektif girişim olduğunu kaydetmiştir (Harvey, 2012: 148). Gramsci 'Amerikanizm ve Fordizm' başlıklı notlarında feodal bir geçmişe sahip olmamasından ötürü, burjuva gelişiminin önünü tıkayan toprak sahipleri, tüccar, din adamı gibi üretken olmayan sınıfların Amerikan toplumunda bulunmadığını belirtmiştir. Bu sayede 'Amerikanizm' ideolojisi, Fordist emek denetiminin Amerika'da iş yaşamına geçirilmesi konusunda Avrupa'ya göre avantaj yakalamıştır (Kaymak, 2016: 84). İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni dünya düzeninin kurucusu Amerika ve onun hegemonyası Fordizm birleşmiştir. Dünya toplumları bu akıl üzerinden düşünmeye başlamış, 1980'lere kadar Amerikan politikası ve Fordizm iç içe geçmiştir. Ekonomik alt yapıdan kültürel üst yapılara kadar birçok şey Amerikan hegemonyası altına girmiştir. Bunun altındaki dinamiklerden en önemlisi, Fordizm'in bant sistemi üzerindeki üretim yapısı ve bu yapının getirdiği muazzam kâr ve sermaye birikimi olanaklarının Amerikan sistemi içerisindeki gelişimidir.

Post-Fordizm, 1970'li yıllarda, üretkenlikte başlayan azalışa, pazardaki doygunluğa ve artan uluslararası rekabete, Fordizm tarafından aşırı derecede katı bir şekilde düzenlenmiş emek ve sermaye ilişkilerine cevap olarak kapitalizm tarafından sunulan yeni birikim rejimidir. Yeni rejim firmaları esnek bir temelde örgütlerken, devlete de emek ve finans piyasasını deregüle etmesi ve katılıkları ortadan kaldırması hususunda yardımcı olmaktadır (Gertler, 1988: 421-422). Fordist kitlesel üretimden Post-Fordist esnek üretime geçiş ile birlikte yeni tür bireycilik, kültürel çoğulculuk ve bölünmüşlük ortaya çıkmıştır. Üretim yapısı anti-hiyerarşik bir yapı kazanmakla birlikte bilgi ekonomisi güçlenmiştir. Çağdaş yenilik süreci desantralize olarak çoğulcu bir karaktere bürünmüştür (Thorpe, 2010: 407).

1970'li yıllarda ortaya çıkan yeni sistemi anlamaya çalışan yaklaşıma verilen isim olan Post-Fordizm, neo-Schumpeteryan, esnek uzmanlaşma ve düzenleme okulu yaklaşımlarının örgütlenmiş halidir. Bu okulların ortak yanı:

"1970'li yıllarda ortaya çıkan krizden sonra Fordist birikim modeli ve refah devleti uygulamalarının olanağının kalmadığı, yığın üretim ve yığın tüketim eğilimlerinin daralma eğilimine girdiği, merkezi kapitalist ülkelerin güdümünde yaşama olanağı bulan büyük sanayi komplekslerinin bu yeni dönemde gücünü yitirdiği, standartlaşmış ucuz ürünler satan yığın üretim/tüketim pazarlarının daraldığı, yarı vasıflı mavi yakalı işçilerin öneminin azaldığı bunun yerine vasıflı teknik işler yapan ve çoğu beyaz yakalı konumundaki çalışanların önemli hale geldiği, refah devletlerinin ve kitlesel tüketimin sonucu olan tam istihdam hedefinin büyük bir tehdit altında olduğu, sistemin merkezinde yer alan ulus devletlerin ve kitle partilerin önemsizleştiğini vurgulamalarıdır" (Dikmen, 2015: 216).

Post-Fordizm, Fordizm'den sonraki birikim rejimidir ve düzenlenme biçimindeki yenilikleri ifade eder. Belek'e (1999: 255-256) göre, Post-Fordist birikim rejimi aşağıdaki beş özelliği göstermektedir:

- Yeni enformasyon teknolojileri ile emeğin ve üretimin post-Taylorist organizasyona geçişi ve kitlesel üretim tamamen yok olmasa da emek gücüne gereksiniminin azalması,
- Hizmet sektörünün yeni teknolojiler temelinde endüstrileşmesi,
- Tarımın endüstrileşmesi ve ulusal gelire katkısının azalması,
- Üretkenlik ve kitlelerin gelirinin birbirinden ayrılmasıyla gelir ve tüketim farklılıklarının artması,
- Ücretlerle iş arasındaki ilişkinin parçalanması ve tüketim eğilimlerinin farklılaşması sonucu bireyselleşme ve çoğulculuşma.

Üretim ekonomisi, teknolojisi, yapısı ve organizasyon yapısındaki değişiklikler iş yapma, mal ve hizmet sunma, tüketim, mekânsal etkileşim ve genel olarak kamu yönetimi anlayışı ve yönetiminde benzer dönüştürücü etkilerde bulunmaktadır. 19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başındaki ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve organizasyonla ilgili değişimler nasıl kamu yönetimi disiplini, kamu yönetimi yapılanmalarını ve anlayışını etkiledi ise, 20. Yüzyılın son çeyreğindeki dinamikler ve özellikle yeni bilgi ve iletişim teknolojilerindeki değişimler de daha kapsamlı bir dönüşümü başlatmıştır. Post-Fordizm olarak tanımlanan yeni dönem hem tüketici hem de vatandaşlar nezdindeki yönetimden beklentileri değiştirmiştir. İlerleyen bölümlerde bu kapsamlı dönüşüm tarihsel gelişimi, ekonomik, sosyal ve yönetim boyutlarıyla analiz edilmiştir.

3. Post-Fordizme Geçiş Zorunlu Kılan Unsurlar ve Tarihsel Gelişimi

Fordist üretim modelinin, verimlilikteki düşüşüne, teknik ve organizasyonel krize ilişkin birçok faktöre dikkat çekilmektedir. 1970'li yıllarda talep genişlemesi, petrol şoku ve Fordist endüstrilerin enerji yoğun üretim yapısının yarattığı ekonomik zorluklar ve gelişmiş ülkelerdeki genç işçilerin Fordizm'in gerektirdiği iş disiplinine uymayı reddetmesi, sistemin krize girmesindeki ana etkenlerdir (Dunford, 1995: 190). Fordist dönem, Ford'un öngörülerine dayalı olarak işçilerin net ücretlerinin arttığı bir dönemdir. Bu artış sayesinde tüketim malları üreten sektörlerin mal satışları olumlu yönde etkilenmiş, ekonomik büyüme desteklenmiştir. Buna karşın, ücretlerin satın alma gücünün artırılmasını sağlayan Fordist süreç işletmelerin kâr oranlarının düşüşüne neden olmuştur (Beaud, 2003: 249). Kâr oranlarındaki düşüş ise Fordizm'in krize ve Fordizm sonrası döneme geçişini hızlandırmıştır. Özetle, katma değer paylaşılmasına dayanan Fordist uzlaşma dönemi, işletmelerin karlılığının düşmesi nedeniyle Fordist sistemi dinamitlemiştir.

Fordizm'de diğer tüm sistemler gibi kendi yıkımına neden olacak dinamikler içermektedir. İçsel olarak iş gücünün parçalanması ve yoğunlaşmasından kaynaklı işçi direnişi ile karşılaşan Fordist sistem, dışsal olarak da sahip olduğu başarısıyla ağır sanayiler arasındaki rekabetin artmasını sağlamaktadır. Fordizm üzerindeki bu baskılar, yeni ve daha esnek organizasyonların ortaya çıkması sonucu şiddetlenmiştir (Hindess, 1990: 34). Esnek çalışan ve üreten örgütlerin ortaya çıkışı Fordizm'in Post-Fordizm'e evrilmesindeki yolu açmıştır. Ağır sanayide rekabet baskısının ve işçi direnişi karşısındaki dönüşüm yolu esnek üretimi sağlayacak olan Post-Fordizm'e geçiş olmuştur.

Düzenleme yaklaşımı, ilk olarak Fransız politik iktisatçılarınca 1970'li ve 1980'li yıllarda uzun dönemli ekonomik dengenin ve değişimin dinamiklerini açıklamak amacıyla ortaya atılmıştır. Bu yaklaşım büyük bir uluslararası etkiye sahip olmuş ve 1970'li yılların ortalarına kadar, savaş sonrası dönemin ekonomik büyüme modeli olarak ortaya çıkmıştır. Erken Fransız düzenleyicilerinin amacı, kapitalizmin ve kapitalizmin doğası arasında dengesizliğe, krize ve değişime doğru giden paradoksları açıklayan bir teorik çatı kurmak ve kapitalizmin uzun dönemli ekonomik dengeyi sağlayan kurumlar, normlar ve kurallar oluşturabilme kabiliyetini açıklamak olmuştur (Amin, 1994: 7). Düzenleme yaklaşımına göre; kapitalizmin tarihinde yaygın birikim ve yoğun birikim olmak üzere iki birikim rejimi dönemi yaşanmıştır. İki birikim rejiminde artı-değer üretimi ortak olup, aralarındaki fark yoğun birikim rejiminin kitlesel üretime sahip olmasıdır. Ayrıca bu yaklaşıma göre kapitalizmin, bugüne kadar rekabetçi ve tekelci düzenleme olmak üzere iki farklı düzenleme biçimi olmuştur. Tekelci düzenleme, ücretlerin piyasa tarafından belirlendiği rekabetçi düzenlemenin aksine devletin müdahaleci yönünün güçlü olduğu ve toplumsal sözleşmenin geçerli olduğu bir düzenleme biçimidir (Savran, 2009: 90). Yoğun birikim rejimi ve tekelci düzenlemenin geçerli olduğu kapitalist evre Fordist dönemi işaret etmektedir.

Post-Fordizm'in en önemli modellerinden birisi olan esnek uzmanlaşma modeli; tek amaçlı makineler ve katı Fordist-Taylorist örgütlenme yerine, yüksek derecede uzmanlaşmış iş gücü ve esnek makineler ile yüksek kalite ürünler ortaya koyan, işbirliği ve yeniliği teşvik eden yerel üretim birimlerini ifade etmektedir. Bu model, İtalya'daki sanayi bölgesi örneğine dayanmaktadır (Vidal, 2011: 277-278). Güney İtalya'da tamamen esnek ve küçük üreticilerin şeklinde örgütlenen işletmelerin bulunması (Saklı, 2013: 108-115) ve bu işletmelerin çalışma biçimleri, Piore ve Sabel'in, esnek ve küçük üretim sisteminin kitlesel üretim yerine ikame edilebileceği yönündeki fikirlerini güçlendirmiştir. Esnek uzmanlaşma, değişen şartlara rahatlıkla uyum sağlayabilen vasıflı iş gücünün ve sermaye mallarının birleşimi yoluyla değişken ve çok çeşitli malları üreten bir üretim anlayışını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, firmalar arası dayanışmanın güçlü olduğu başarılı sanayi bölgeleri yoluyla esnekliğin sağlandığı bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu stratejinin başarılı olabilmesi, yatırımın yukardan aşağı doğru yönlendirildiği merkezi hiyerarşik yapıya değil, sorumluluğun dağıtıldığı özerk bir yapıya bağlıdır (Hirst & Zeitlin, 1993: 119-126).

Neo-Schumpeterci yaklaşım, Fordist çağı dördüncü Kontratiev dalgası olarak isimlendirmektedir. Bu çağ; elektro-mekanik teknolojiler, kitlesel tüketim, petro-kimya ve petrol ile desteklenen bir çağı işaret etmektedir. Dördüncü dalganın bitişinde, gelişen teknoloji ile birlikte oligopolistik rekabetin güçlenerek yüksek ücret verilmesi yolu ile üretkenliği artırmanın sınırına ulaşılması yatmaktadır (Amin, 1994: 12-13).

4. Post-Fordizmin İş Yaşamına ve Emek Sürecine Yansıması

Fordizm'den Post-Fordizm'e geçiş, üretim organizasyonundaki değişimi ifade eder. Üretim organizasyonunun değişimi tek boyutlu bir etki yaratmaz. Ücret ilişkileri ve kâra yüklenen anlamda değişir. Yeni üretim organizasyonunda kâr sadece hissedarlara geri dönen bir değer olarak değil, aynı zamanda firmanın hayatta kalması için gereken yatırımların ihtiyaç duyduğu sermayedir. Kârı artırmanın yolu ücretleri düşürmekten geçmekte, bu da

ücretlerin esnek olmasını gerektirmektedir. Ücretlerin satın alma gücünü sürdürmesi yönündeki talepler, yani ücretlerin esnek olmasını engelleyici dirençler, firmanın hayatta kalma mücadelesinde bir tehdittir. 1970'li yıllarda monetarist iktisadın etkisi arttıkça ücretler rekabetin belirleyici faktörü olmuştur. Ücret ilişkilerinde deregülasyon (kuralsızlaşma) başlamıştır. Reel ücretlerde düşüş, toplu sözleşmede erozyon, iş yoğunluğunda artış, daha bireyselleşmiş iş müzakereleri ve kariyer ilerlemeleri bu sürecin ortaya çıkan sonuçları olmuştur (Dunford, 1995: 193).

Tablo: 1
Fordist ve Post-Fordist Emek Süreçlerinin Karşılaştırılması

FORDİZM	POST-FORDİZM
Arzın tahrik ettiği üretim	Talebin tahrik ettiği üretim
Ölçek ekonomileri	Kapsam ekonomileri ve sürekli ilerleme
Fonksiyonel düzen	Üretim odaklı düzen
Taylorizm (görev bölümlendirme)	Neo-Taylorizm (görev bütünleştirme)
Aile destekleyici ücret	Rekabetin kaynağı olarak ücret
Dikey bütünleşme	Yatay bütünleşme
İçsel emek piyasası	Dışsal emek piyasası (aracı-piyasa)
Nispeten güçlü sendikalar	Zayıf sendikalar

Kaynak: Vidal, 2011: 279.

Sermaye birikimi, ücretli emeğin piyasa aracılığıyla sömürüsüne dayanır. Çünkü piyasaların ihtiyacı olduğu katma değer üretilmesi için emek gücüne gerek duyulur. İhtiyaç duyulan emek hem maliyettir hem de ileride mala karşı oluşacak talebin kendisidir. Üretilen meta ise hem değişim değerine hem de kullanım değerine sahiptir. Para hem uluslararası para olarak işlev görür hem de ulusal bir para olarak işlev görür. Kapitalizmdeki bu yapısal çelişkiler, sermaye çelişkisi içinde her zaman mevcut olup farklı durumlarda farklı biçimler almaktadır. Fordist düzenin başarısı, Keynesçi ulusal refah devleti yoluyla bu çelişkileri bir süre için iyi yönetmesidir. Ulusal yurttaşlık temelinde sağlanan refah sistemi, kitlesel tüketim talebinin tam istihdam düzeyinde seyretmesine katkı yapmıştır (Jessop, 2005: 280-281).

Post-Fordist emek ilişkilerinin kurulabilmesi Fordizm'e ait emek ilişkilerinin tasfiyesini gerektirir. Arz-yönlü krizin çözümü için düşünülen iki politika, Fordist emek ilişkilerinin karakteristiği ile bağlantılı olarak işçi sözleşmelerinin katılığının ve Taylorizmin formu olarak emek gücü üzerinde yönetimin doğrudan kontrolünün ortadan kaldırılmasıdır. Birinci politika işçi ücretlerinde katılıktan esnekliğe doğru geçişi, ikinci politika emek gücünün doğrudan kontrolünden sorumlu otonomiye geçişi amaçlar (Lipietz, 1997: 4-5). Post-Fordist iş ilişkilerinin temel karakterini bu dönüşüm oluşturmaktadır. Ücretler aşağı veya yukarı yönde esnek olabilmeli, sözleşmeden kaynaklı katılıklar ortadan kalkmalıdır. İş gücünün kölevari kontrolü, sorumluluğunun farkında olan iş gücüne verilecek özerklik ile çözümlenmelidir. İş gücü, kendi kendini kontrol edecek şekilde disipline edilmelidir.

5. Post-Fordizm ve Kamu Yönetimi

Post-Fordizm'e geçiş neo-liberal devlete geçiş biçiminde tezahür etmiştir. Post-Fordizm'in gerek duyduğu esneklikleri sağlayıcı özellikler liberal devletin karakterinde kendini göstermiştir. Buna göre, özel sektör için deregülasyon (kuralsızlaşma) ve devletin

pasif destekleyici rolüne geçtiği bir süreç başlarken; kamu sektöründe ise özelleştirme, liberalizasyon ve ticari kriterlere uyum süreci başlamıştır. Vergi harcamalarını özel sektörün yönlendirmesiyle artıran ve özel sektörün yatırımlarına mali destek sağlayan, iş gücü piyasasında özel sektörün arzu ettiği gibi ücretleri ve çalışma sürelerini esnekleştiren ve sonuç olarak özel sektörün ihtiyaçlarına göre kendisini uyarlayan bir devlet yapısı ortaya çıkmıştır (Jessop, 1994: 266-267). Yeni kamu işletmeciliği anlayışının rehberlik ettiği reformlar aracılığıyla kamu sektörü ve özel sektör arasındaki ilişki değiştirilmiş; birey, özgürlük ve tüketici tercihleri gibi değerler üzerinden devletin ekonomik ve sosyal yaşamdaki rolü sorgulanmıştır (Ömürgönülşen, 1997: 537).

Tablo: 2
Fordist ve Post-Fordist Devlet Biçimlerinin Kıyaslanması

Fordizm	Esnek üretim
Düzenleme	Deregülasyon/yeniden düzenleme
Katılık	Esneklik
Toplu pazarlık	Bölünme/bireyselleştirme, yerel ya da firma temelinde pazarlık
Refahın toplumsallaşması (refah devleti)	Kolektif ihtiyaçların ve sosyal güvenliğin özelleştirilmesi
Merkezileşme	Adem-i merkezileşme; bölgeler ve kentler arasında keskinleşen rekabet
"sübvansiyon" devleti/kenti	"girişimci" devlet/kent
Ülke çapında belirlenmiş bölgesel politikalar	"alana bağlı" bölgesel politikalar
Firmalarca finansa edilen araştırma ve geliştirme	Devletçe finansa edilen araştırma ve geliştirme
Başını sanayinin çektiği yenilikler	Başını devletin çektiği yenilikler

Kaynak: Harvey, 2012: 204.

Fordist devletin hem işlevsel hem de yapısal olarak Fordist devletten farklılaştığı düşünülmektedir. Bu devlet biçiminde, iç süreçlerde toplam kalite uygulaması gibi rasyonel ötesi politikalar uygulanmış, kamu işletmeleri ve hizmetleri tasfiye edilmiştir. Arta kalan kamu hizmetlerini taşeron ilişkiler yoluyla piyasaya ve belediyelere devretmiştir. Bununla birlikte hiyerarşik, dikey ve görece küçük bakanlık örgütlenmelerini terk ederek ya da ona ek olarak bağımsız, yatay örgütlenmiş, devlet hiyerarşisinin dışına çıkarak, kendi kararını kendi alabilen kurumları oluşturmuştur (Aslan, 2005: 226).

Post-Fordizm ile birlikte Keynesyen refah devletinin Schumpeterian çalışma devleti ile yer değiştirdiği iddia edilmektedir. Keynesyen refah devletinden Schumpeterci çalışma devletine giden sürecin temelinde; Post-Fordist geleceği inşa edebilmek amacıyla, esnek emek piyasası oluşturulması ihtiyacına hizmet edecek sosyal politikaları oluşturmak, üretimi geliştirmek ve açık ekonomilerdeki sorunları çözebilecek inovasyonları geliştirmek yatmaktadır. Schumpeterci çalışma devletini, neo-liberalizm, devletin rehberlik ettiği ekonomik organizasyon ve devletin aracılık rolü üstlendiği neo-korporatist çatı oluşturmaktadır (Amin, 1994: 27-28). Çalışma devletinin Post-Fordist karakteri, yapısal rekabetin ve yeniliğin sağlanması amacıyla arz yönlü müdahalelerinin yanı sıra sosyal refah sisteminin elde ettiği tasarrufları piyasa güçlerinin kullanımına sunarak kendini belli etmektedir. Post-Fordist karakterini pekiştiren üç faktör; yeni teknolojileri ve inovasyonu destekleyen yapısı, değişen uluslararası rekabette rekabetin sağlanmasına yönelik çözümleri ve toplumsal yeniden üretimin sağlanması konusunda esneklik yönündeki görüşleridir (Jessop, 1994: 264-265). Piyasaya rehberlik etmek ve ücretli emeğin esnekleştirilmesini sağlama görevi verilen bu yeni devlet kapitalizmin yeni üretim sisteminde etkin rol oynamıştır.

Fordist devletin talep yönlü politikalarının tersine, Post-Fordist devlet arz yönlü politikaları tercih eder. Bu, Keynesyen iktisadın talep yönlü politikalarından neo-liberal okulun arz yönlü politikalarına geçişin devlet olarak tabir ettiğimiz üst yapılanmadaki yansımaları ifade etmektedir. Post-Fordist devlet ekonominin arz yönünü organize etmeye çalışmakta, esnek arz yönlü stratejileriyle rijiditeleri gidermektedir. Bunun yanı sıra, sosyal harcamaları kısabilmek için talep yönünde yeni rijiditeler inşasına yönelmektedir (Jessop, 1991: 99).

Tam istihdam hedefinden kopuş, devletin sosyal ve iş gücü politikalarında kendini göstermeye başlamıştır. Fordist uzlaşma dönemindeki Keynesyen tam istihdam politikaları, firmaların rekabet avantajı sağlaması amacıyla, iş gücü piyasasının düzensiz hale getirilmesi ve parçalanması yönünde dönüşüme uğramıştır. Toplumsal ihtiyaçların karşılanmasının yerini sermayenin ihtiyaçlarının karşılanması almıştır. Tam istihdamı sağlayan devlet, artık rekabetçi iş gücü piyasası oluşturma yönünde adımlar atmıştır (Topak, 2003: 59).

1960'lı yılların sonlarına kadar bürokratik yönetimin baskın sosyal örgütlenme biçimi olduğu Fordist yönetim anlayışının tersine; Post-Fordist yönetim pratikleri anti-bürokratik bir şekilde, '*daha basık ve yumuşatılmış*' bir yönetim pratiğini ifade etmektedir. Yönetim anlayışındaki bu yumuşama iş güvencesi açısından olumlu değil, olumsuz bir gelişmeyi haber vermektedir. Post-Fordist yönetim, Fordist yönetimin iş güvencesini bitirmekte, arz yönlü krizleri, motivasyondaki azalmayı ve bireyci rekabeti getirmektedir (Hartley, 2006: 7-8). Yönetim anlayışındaki değişimler aynı şekilde kamu yönetimi anlayışını da esneklik, rekabetçilik ve güvencesizlik yönünde değiştirmekte, üst yapı olarak kamu yönetiminin bu sürecin dışında kalması mümkün gözükmemektedir.

Ekonomik krizlerin, devlet içerisinde ve dolaylı olarak kamu yönetiminde yaşanan dönüşümleri anlamamızda özel bir önemi bulunmaktadır. Üretim ilişkilerinde yaşanan krizler sadece ekonomik çatı altında kalmamakta, ayrıca devlet içerisine de sirayet etmektedir. Krizin ardından düzenin devamı için topluma hâkim olan burjuva sınıfı ilişki biçimlerinin yeniden düzenlenmesi, düşen kâr oranlarını artıracak yeni üretim koşullarının ve sömürü ilişkilerinin örgütlenmesi gerekmektedir. Kâr oranlarını artırmak için devlet üretim süreçlerine aktif müdahalelerde bulunmakta, kriz ve yeniden yapılanma süreci burjuva sınıfının hâkimiyetini tesis edecek siyasal süreçleri içermektedir (Holloway, 2003: 435-436). Bir anlamda ekonomik krizler, burjuva siyasal ilişkilerinin yeniden yapılandırılması yolu ile gerek ekonominin gerekse devlet işlevlerinin yeniden düzenlenmesini sağlamaktadır. Fordizm'in krizi sonucu Post-Fordizm'e geçiş, düşen kâr oranlarına ve sermaye birikim rejiminin sıkıntılılarına karşı, burjuva sınıfının hâkim ilişki biçimlerine uygun düşecek yeni ekonomik yapılanmayı ve bunu uygulayacak olan yeni devlet sistemini hayata geçirecek süreci temsil etmektedir. Buradan hareketle, kamu yönetiminde Post-Fordizm, ekonomide yaşanan tıkanmayı çözecek önlemlerle kuşanan ve hâkim burjuva siyasal ilişki biçimlerini hayata geçirecek olan yeni kamu işletmeciliği anlayışlarını ifade etmektedir.

1970'li yıllarda yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmeler sonucunda Fordizm'den Post-Fordizm'e geçişin hızlanması, Fordizm'in tek tipçi yapısına uygun olan modernist

düşüncenin yerini post-modernizme bırakması ve sonrasında küreselleşmenin hızlanması ve yaygın bir söylem haline gelmesiyle kamu yönetiminde değişimler ve dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. Klasik kamu yönetiminin bürokratik ve hiyerarşik yapısı, Post-Fordist üretimin hâkim olmasıyla daha esnek bir yapı haline gelmiştir (Ateş & Çöpoğlu, 2015: 106). Kamu yönetimindeki esnek değişimlerin ardında eski yapıların ihtiyaçları karşılayamaması yatmakta; bilgi toplumuna geçiş, değişen ihtiyaçlar ve talepler değişimin itici gücünü oluşturmaktadır.

Günümüz kamu yönetimi Post-Fordist birikim rejiminin ihtiyaçlarına ve gereklerine uygun düşecek bir biçimde yapılandırılmakla birlikte, adeta işletme yönetimi uygulamalarının geçerli hale geldiği bir yapı haline gelmektedir. Verimlilik, etkinlik, performans değerlendirmesi, toplam kalite yönetimi, stratejik planlama ve analitik bütçe gibi işletme yönetiminde etkin olan kavramlar kamu sektöründe de kullanılmaya başlanmıştır. Özel sektörde karşılaşılan sorunlar ve çözüm yolları kamu yönetiminin de konusu olmuştur. Personelin iş doyumunu, yöneticinin liderlik vasfı, formel-informel örgüt gibi konular kamu sektöründe de tartışılmaya başlanmıştır. Kamu sektörü eskiden sahip olduğu kamusal ilkesinden koparak işletme gibi kâr maksimizasyonu peşinde koşan stratejik düşünen bir aygıt haline gelmiştir. Eskiden hâkim olan kavramlar ile yeni ortaya çıkan kavramlar arasında çatışmalar yaşanmaya başlanmış, karlılık ve kamusal zıt cephelerin hâkim kavramları haline gelmiştir (Tarhan & Ezici, 2011: 19-20).

Post-Fordizm; üretimin küçük çaplı, gelişen bilgi teknolojileri ile esnek biçimde yapıldığı bir üretim tarzıdır. Fordizm'in kitlesel üretim ve tüketim anlayışının, standart üretim biçiminin ve modernist kültürünün; farklı ve çeşitli taleplere cevap verebilecek şekilde esnek ve dinamik üretim süreciyle birlikte post-modern normlara bırakmasını ifade eder. Bu dönüşümün kamu sektörüne yansımaları, özelleştirme, deregülasyon, imtiyaz sözleşmeleri ve güçlenen liberal politikaların yönetim zemininde yükselmesidir. Klasik yönetim anlayışının merkezi, ağır ve kırtasiyecilik yapısının esnek ve yerel bir biçimde dönüşümünü ifade etmektedir (Aydınlı, 2004: 96).

Post-Fordist kamu yönetiminin, yönetim anlayışında ortaya çıkardığı en önemli yeniliklerden biri girişimci yönetim anlayışının ortaya çıkışıdır. Girişimci yönetim anlayışı kendini yerel mekanizmalarda göstermiş, girişimci kent kavramının oluşmasına ön ayak oluşturmuştur. Girişimci yönetim anlayışı, Fordist merkezi yönetim tarafından uygulanan müdahaleci politikaların aksine, yerel temelli büyüme stratejilerini temel alan, anti-müdahaleci neo-liberal karakter gösteren, sıkı para politikasına dayanan, serbest ticareti esas alan, ekonomik girişim önündeki engellerin yok edilmesini, devlet borçlanmasının ve sübvansiyonlarının kaldırılmasını savunan bir yönetim anlayışıdır. Bu yönetim anlayışı, post-Fordist kamu yönetiminin ekonomik yapısını ve girişimi esas alan yönünü ifade etmektedir (Amin & Malmberg, 1994: 243-245).

Yönetişim, Post-Fordist devletin iktidar biçimi olarak görülür (Aslan, 2005: 230). Yönetişim kavramının temelinde, neo-liberal düşüncenin devlet anlayışı yatmaktadır. Yönetişimin en temel düşüncesi; kamu yararının koruyucusu olan devletin ortadan kalkışı, piyasa mekanizmasının önündeki kısıtlamaları kaldıracak şekilde esnek düzenleme

biçimlerinin etkin hale getirilmesidir. Esnek düzenlemeden önce var olan kuralların ve normların yıkılmasını hedeflemektedir. Bunu hedeflerken esnek sözleşme ilişkilerinin toplumdaki bireylerin özgürlüklerini artıracakını belirtmektedir (İnsel, 2005: 130-131).

Yönetişim mekanizması devleti bir şirket mantığı çerçevesinde yapılandırmakta, devleti siyasetten arındırmaktadır. Siyaset ve siyasa arasına kalın bir set çeken yönetim mekanizması; özelleştirme, âdem-i merkezileşme, devletin işletme mantığı ile yönetilmesi ve kamu hizmetlerinin piyasalaşması gibi değişimleri siyasetten koparmakta ve bunları siyasa alanına ait olarak görmektedir. Tarafsız, ideolojik olmayan özelliklere sahip olduğu düşünülen yönetim kavramı özünde ideolojik bir içeriğe sahip olmakta, devleti sınıfsal mücadele alanından çekmekte ve sermaye sınıfının açık egemenliğine teslim olan siyasal bir iktidar modeli olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayramoğlu, 2005: 264-270).

Post-Fordist bürokrasi esnek birikim rejiminin ve buna uygun olan Post-Fordist devlet biçiminin bürokrasisidir. Post-Fordist birikim rejiminde devletin artı-değere olan yakınlığı ortadan kalkmış olup, devletin müdahaleci karakteri düzenleyici bir hal almıştır. Düzenleyici kamusal yapıların oluşturulması sonucu bürokrasinin gücü gerilemiştir (Aslan, 2005: 236-237). Post-Fordist bürokrasi en temelinde, Fordist bürokrasinin aksine parçalanmış bir karaktere sahiptir. Post-Fordist bürokrasiyi bir küre şeklinde düşünecek olursak, en merkezde yöneticiler ve uzman nitelikli memurlar, dış yüzeyde taşeron bürokrasi ve bu ikisinin arasındaki bölgede ise yardımcı personelin bulunduğu çevresel bürokrasi bulunmaktadır. Fordist bürokrasinin bütüncül yapısı parçalanmak suretiyle memurlar ve uzmanlar katmanı oluşmuştur. Merkezde yöneticilerin ve uzmanların olduğu çekirdek kadro, çevresinde memurların oluşturduğu çevre bürokrasisi bulunmaktadır (Aslan, 2005: 241).

Post-Fordist dönemde, kamu sektöründeki yöneticilik anlayışı büyük ölçüde Post-modernizmin yöneticilik ve liderlik anlayışından etkilenmiştir. Bu dönemde kamu sektöründeki yöneticilere, kendi kapasitelerini geliştirmeleri, ileri görüşlü olmaları ve risk üstlenmek koşuluyla fırsatlar kazanacağı hususları güdülenmiş, hayal gücü ve stratejik yönetim arasında sıkı bir ilişki formüle edilmiştir (Frederickson & Smith, 2003: 151-152).

1970'lerden itibaren yaşanan gelişmeler ile birlikte Fordizm'den Post-Fordizm'e, kamu idaresinden kamu yönetimi anlayışına geçiş eşanlılık göstermiştir. Kamu yönetimi anlayışı ile kamu yöneticisi ve onun sahip olduğu liderlik vasıfları gibi kavramlar literatüre girmeye başlamıştır. Kamu yönetiminde yönetici olmak eski kamu idaresi anlayışındaki bürokrattan farklılaşmıştır. Buna göre, kamu yönetimindeki yönetici, yapılan eylemlerin beklenmeyen sonuçlarını düşünebilecek, dikkatli, agresif olmaktan korkmayan, sınırlamaları ve engellemeleri risk olarak aşmaya çalışan kişidir. Örgütün kazancı için risk alan, olaylar başkaları tarafından biçimlendirilmeden kendisi biçimlendiren ve değişen öncelikleri programlara hızlı bir biçimde yansıtan bir karaktere sahiptir (Cohen, 1993: 49).

6. Kamu Hizmetlerinin ve Sosyal Devletin Dönüşümü

Post-Fordist dönemde, ekonomik ve sosyal gelişim ve yeniden üretimin sağlanması için kamu sektörünün öncülüğünde sağlanan pek çok hizmet özel, gönüllü, yarı-kamusal ve

bunlara paralel kuruluşlar tarafından sağlanmaya başlanmıştır. Kamu sektörünün sağladığı hizmet miktarı nispi olarak azalmıştır. Hizmet sunumunun büyük bölümü, seçilmiş otoriteden; yerel, parçalı ve sivil oluşumlara doğru kaymıştır. Fordist devletin, iş gücü piyasasında geliri yeniden dağıtıcı politika ve hizmetleri iş gücü piyasasını esnekleştirme yönünde ilerlemiştir (Mayer, 1994: 320-321).

Neo-liberal politikaların devletin yetkilerini ve faaliyetlerini kısıtlayıcı söylemi ve refah devletinin yol açtığı bütçe açıkları sosyal devletin sorgulanmasına neden olmuş, yaşanan süreç sonunda kamusal hizmetlerin özel sektöre ve gönüllü kuruluşlara devredilmesi yönündeki uygulamalar yürürlüğe konulmuştur. Devlet tarafından üretilen pek çok hizmetin sunumu piyasa güçlerinin eline bırakılmış, hizmetlerin finansmanı ise 'kullanan öder' mantığı içerisinde hizmetten yararlananlara fatura edilmiştir (Memişoğlu ve Gül, 2012: 442). Kamu hizmetlerinin 'kullanan öder' ilkesine bağlanması kamu hizmetlerinin eşitsizliği azaltma fonksiyonunun ortadan kaybolduğuna ve bu hizmetlerin piyasa malı haline dönüştüğüne işaret etmektedir. Yeni düzende kamu kaynaklarının yetersizliğinin gerekçe gösterilmesi kamu hizmetlerinin finansmanının mali piyasalardan sağlanmasına ve kamu hizmetlerinin maliyetinin yurttaşlara ödetilmesine neden olmuştur (Güler, 2005: 267).

Post-Fordist kamu yönetimi; kamu hizmetlerini, piyasanın içerisinde tanımlamış ve bu hizmetlerin rekabete konu olabileceği şekilde politikalar göstermiştir. Yeni anlayış, adalet ve güvenlik gibi kamu hizmetlerinin bir kısmının; geriye kalan kamu hizmetlerinin tamamının özel kesim tarafından verileceği bir süreç öngörmektedir.

Refah Devleti'nden (*Welfare State*) çalışma devletine (*Workfare State*) geçiş olarak nitelenen post-Fordist etkiler sonucunda refah anlayışından çalışma anlayışına doğru geçiş başlamıştır. Fordist dönemde refah devletinde etkin olan sosyal yardımlar yeni dönemde topluma yararlı işlerde ya da özel sektörde zorunlu olarak çalışma karşılığında verilmeye başlanmıştır. Özellikle Reagenizm'in fakirliğin bireysel bir tercih olduğu yönündeki görüşleri ve zorunlu çalışma olmadığı takdirde ihtiyaç sahiplerinin yoksulluktan kurtulamayacağına ilişkin fikirleri Workfare sisteminin yerleşmesinde etkili olmuştur (İnsel, 2005: 190-192). Sosyal devletin tembelleri koruyan bir araç olduğu ve yardımların sınırlı olması gerektiğine dair görüşler ortaya atan neo-liberal akımın etkisiyle sosyal devleti tasfiye süreci başlamıştır.

Sosyal devletin bitişinde, 1980'li yıllarda yaşanan borç krizlerinin, yüksek enflasyonun ve kamu açıklarının rolünün büyük olduğu düşünülmektedir. Krizin faturasının sosyal devlete yüklenmesinin hatalı olduğuna dair görüşler mevcuttur. Krizin yaşadığı ülkelerde sosyal devlet algısının zaten yerleşmediği ve bu ülkelerde '*minimalist sosyal devlet*' olduğu belirtilmektedir. Bu krizlerin esas nedenini yüksek kamu harcamaları değil, iç ve dış etkenler oluşturmaktadır. İç etkenler, çevre ülkelerde uygulanan ilkel Taylorizm'in ve çevre Fordizminin finansman açığı iken; dış etkenler merkez ülkelerdeki sermaye birikim rejiminin krizi ve krizin yönetim şeklidir (Sönmez, 2016: 58-59).

Fordist dönemin sosyal refah devletinin, birçok sıkıntıya neden olduğu düşünülmüş ve tepkiler almıştır. Bu tepkiler sosyal devletin imkânlarından faydalanan tüketicilerden değil, sistemi fonlayan kesimlerden gelmiştir. 1970'li ve 1980'li yıllarda yaşanan krizlerle sosyal refah sisteminin maliyetlerinin artması sonucunda, devletler refah sistemini devam ettirmek yönünde isteksiz hale gelmiştir. Üretim miktarında artışı önemseyen, kontrol maliyetlerini küçümseyen ve piyasa disiplininin bulunmadığı; büyük, hiyerarşik, merkezi yönetimin güçlü olduğu bürokratik yapıyı temsil eden Fordist refah devleti kurumlarının sağladığı refah hizmetleri Post-Fordizm yönünde dönüşüme uğramıştır. (Alaszewski & Manthorpe, 1993: 654-655).

Kara'ya göre (2009: 374-375), esnekleşme ilkesine paralel olarak, işten çıkarma ve çalışma saatleri bağlamında çalışma koşulları esnekleştirilmekte, iş gücü piyasaları devlet müdahalesinden arındırılmakta ve bu süreç sonucunda sosyal devletten liberal devlete gidişin izdüşümü ortaya çıkmaktadır. Sosyal devletin koruyucu, müdahaleci ve toplumcu karakteri; özelleştirme, serbestleşme ve bireyselleşme yönünde tasfiye olmaktadır. Esnekleşme yönündeki bu gidiş; işverenin lehine, çalışanın aleyhine kullanılması riski nedeniyle güçlülerin yaşayabileceği bir sisteme neden olma riskini içermekte ve birlikte yaşam olanaklarını zayıflatmaktadır.

7. Post-Fordizm ve Kalkınma Politikaları

1973 yılında yaşanan petrol krizi sonrasında yaşanan gelişmeler bölgesel kalkınmanın ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır. Bu dönemde post-Fordist üretim ve birikim rejimine geçiş, neo-liberalizmin güçlenmesi, yeni kamu işletmeciliği anlayışının ortaya çıkışı ve sonrasında küreselleşme süreci, bölgesel kalkınma politikalarının gelişiminde ana etkenler olmuştur. Post-Fordizm'e geçiş ile birlikte esnek üretimin ortaya çıkışı, yönetim mekanizmasının karar alma ve uygulama süreçlerinde etkin hale gelişi, kalkınma anlayışının alt birimlerden üst birimlere doğru gelişimi, bölgelerin potansiyel güçlerini ve birbirlerinden üstün yönlerini ortaya çıkaran politikalar bu sürecin ayırt edici yönlerini oluşturmaktadır. Post-Fordizm'in KOBİ temelli, küçük ve esnek üretime dayanan yapısı, bölgesel kalkınma politikalarının gelişimindeki temel dayanak noktalarından birisidir (Yılmaz, 2011: 31-33).

1980 sonrasında bölgeler arasındaki iş bölümünde yeniliklere dayalı rekabet gücünün vermiş olduğu avantaj sayesinde, gelişen bilgi ekonomisi ile bölge düzeyinde rekabetçilik ön plana çıkmıştır. Rekabet gücü, piyasada var olabilmenin zorunlu koşulu olurken; bölge, ekonomik büyüme ve refahın anahtarı olmuştur. Bölgesel politikalar, rekabet gücünü artırmaya odaklanmış, bölgenin arz yapısının güçlendirilmesi, dışarıdan yatırımcı çekilmesi amaçlanmış ve karar vermede adem-i merkezîyetçilik gelişmeye başlamıştır (Kumral, 2008: 2-12).

Kalkınmadaki bölgesel stratejiler; iş gücünün eğitimi, iş ve bilim parklarının inşaa edilmesi, sosyal korumanın ortadan kaybolması, özel-kamu işbirliği, şiddetli piyasacılık ve uluslararası rekabet politikaları uygulamak gibi özellikler göstermektedir. Yerel stratejiler olarak ortaya konan bu özellikler aynı zamanda küreselleşmektedir (Peck & Tickell, 1994:

281). Bölgesel kalkınma politikaları yerel düşün küresel hareket anlayışı çerçevesinde güçlenmektedir.

Yerel kalkınmada, yerel otoritelerin ekonomik büyüme açısından kalkınma problemlerini teşhis etmesi gerektiğinin ve maliyet faktörüne vurgu yapan ekonomik büyüme modellerini devam ettirmesinin zorunlu olduğu belirtilmektedir. Bu süreç içerisinde emek, sermaye ve toprak gibi üretim faktörlerinin maliyetini diğer kentlere göre azaltan politikalar uygulanmalı; firmalar sübvansede edilmeli, vergi teşviki uygulanmalı ve faaliyetler için piyasa maliyetinin altında arazi sağlanmalıdır (Clarke & Gaile, 1997: 37). Ulusal kalkınmacılık modelinde, ulus-devlet çatısı altında devlet işletmelerinin ağırlıklı olduğu, devletin bölgelerin gelişimi için merkezden sanayi teşviki sağladığı bir yapı söz konusudur. Ulusal kalkınmacılıktan yerel kalkınmacılığa geçiş Fordizm'den Post-Fordizm'e geçiş dönemiyle eşanlılık gösterir. Neo-liberal akımın ekonomide baskın hale gelmesi, soğuk savaşın bitişi, bilgi teknolojilerinin gelişimi, finansal sektörün büyüyerek reel sektörü geride bırakması, tüketim toplumuna geçiş ve bunların ortak sonucu olarak küreselleşme olgusunun ortaya çıkışı da sürecin eş dinamikleridir.

8. Kamu Yönetiminde Post-Fordist Etkiler

Özelleştirme, Fordist dönemde kâr hadlerinde yaşanan düşüşe ve sol kökenli sendikal baskılara çözüm olarak gelişen post-Fordist paradigmanın temel politikası haline gelmiştir. Kâr hadlerinde düşüş olarak beliren krizin ve devletçi Fordist sistemin katılıklarının çözülmesinin yolunun özelleştirmeden geçtiği düşünülmüştür. Özel mülkiyeti destekleyen, devlet karşıtı bir ideolojik yapılanma ile birlikte liberalleşme ve girişimciliğin gelişmesi amaçlanmıştır. Kamu yönetiminde işletmecilik ve ticarileşmenin gelişiminde de özelleştirme uygulamalarının katkısı büyük olmuştur (Sarıtürk, 2009: 44-45).

Özelleştirme uygulamalarının altında yatan temel felsefe, özel sektörün kamu sektöründen daha verimli çalışacağıdır. Özelleştirme sayesinde ekonomiye daha çok artıdeğerin aktarılacağı, devlete yük olan kurumların ileride devlete vergi yoluyla gelir sağlayacağıdır. Özetlemek gerekirse, özelleştirme uygulamalarının amacı serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek, kurumsal yapılarda esnek olmayan durumları aşmak, sendikacılığın gücünü kırmak, verimliliği artırmak, gelir dağılımını düzeltmek, ücret maliyetlerinde azalma sağlamak, bütçe açıklarını ve vatandaşın devletten beklentilerini azaltmak olarak özetlenebilir (Arın, 2013: 385). Burada vatandaşın devletten beklentilerini azaltmak özel bir önem taşımaktadır. Halk arasına yerleşmiş olan her şeyi devletten bekleme mantığının son bulması ve piyasanın her alanda kendi hâkimiyetini kurması söz konusudur. Bundan böyle insan kaderini belirleyecek yegâne aktör piyasa olacaktır. Toplumunu oluşturan bireyler çalışacakları işi ve bu iş sonunda tüketecekleri mal ve hizmetleri özel kesimden talep edeceklerdir.

Özelleştirmenin hızlanmasındaki ideolojik güç, küçültülmüş devleti ve serbest girişime müdahale etmeyecek bir hükümet yapısını savunan muhafazakârlığın ve kamu tercihi teorisinin güçlenmesidir. Ekonomik güç anlamında ise piyasa serbest bırakıldığı takdirde arz ve talep sisteminin tüketicinin faydasını artırıcı etki yapacağına, yurttaşların

kamusal mal hizmetlere daha kolay ulaşacağına ve böylece refah devletine gereksinim kalmayacağına yönelik düşüncedir (Farazmand, 2001: 5-7).

Post-Fordizm'in kamu yönetimindeki en önemli sonuçlarından biri de yerelleşme eğilimlerinin artması, yerel yönetimlerin yetki alanının genişlemesi olmuştur. Yerelleşmenin artması ile post-Fordist birikim rejiminin aynı döneme rastlamış olması derin sosyal ve ekonomik temeller içerisinde birbiriyle yakın ilişki içerisindedir.

Post-Fordizm'in temelini oluşturan yaklaşımlardan birisi olan 'Esnek Uzmanlaşma' yaklaşımı yerelleşmenin yeni dönemde niçin bu kadar hızlandığının anahtarını vermektedir. Bu yaklaşıma göre, Fordist sanayinin katılıklarından uzaklaşmanın yolu esnek uzmanlaşmaya dayalı sanayi örgütlerini kurmaktan geçmektedir. Bu da merkezi Fordist düzenlemenin adem-i merkezileşmesinden geçmekte ve yerelleşme hızlanmaktadır. Ağır Fordist sanayi, sermaye akımının hızlandığı küresel çağa uyum gösterememekte, ihtiyaçlar bağlamında yeterince esnek olamamaktadır. Bu yüzden Fordizm'in merkezi-büyük ölçekli yapısı, yerel-küçük ölçekli bir yapıya doğru dönüşmektedir (Kumar, 1999: 60-65).

Yerelleşme eğilimlerinin artmasının arkasında, post-Fordist bağlantıların rolü büyüktür. Fordist refah devleti anlayışından uzaklaşarak Fordist devletin elindeki büyük ölçekli üretim birimlerinin özelleştirilerek bölünmesi, Post-Fordizm'in küçük girişimciliği desteklemesi, küçük ölçekli esnek üretim birimlerinin ortaya çıkışı ve bunların yönetiminin yerel birimlere devredilmesi yerelleşme eğilimlerinin artmasına neden olmuştur (Saklı, 2013: 123).

Post-Fordist değişimler, ulusal ve bölgesel etkileri ile yerel politikaları önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu değişime paralel en az üç trend tanımlanmıştır (Mayer, 1994: 316-318):

- Sermayenin mobilitesinde, teknolojiye ve üretimin sosyal organizasyonunda yaşanan değişimler neticesinde, gelişmiş batılı ülkelerde ekonomik gelişim stratejileri açısından yerel politikalar önem kazanmıştır. Fordizm, düzenlemedeki yerel anlayışı ve üretimin ve tekrar üretimin yerel koşullarını sağlamak için gerekli olan küresel sermaye hareketini yönetecek, rejimin uyum içinde devamlılığını sağlayacak yapıyı merkezi devleti ile başaramamıştır.
- Ekonomik pazar ve emek piyasasına yönelik olarak ekonomik gelişimi destekleyecek yerel politika hareketinde artan bir gelişme yaşanmıştır. Girişimci kent ve sosyal hizmetlerde karşılık anlayışı ortaya çıkmıştır.
- Yerel politikalarda sadece yerel otoriteler değil, özel ve yarı-kamusal aktörlerde güçlenmiştir. Kamu-özel işbirliğinin ve yeni pazarlık biçimlerinin ortaya çıkışı ile iş ve emlak alanında yerel otoritelerin rolü yeniden tanımlanmıştır.

Fordist üretimin hâkimiyeti altında; refah, minimum standartlarla politik olarak tanımlanmaktaydı. Günümüzde artan bir şekilde, ekonomik performans ve kalkınma hem ulusal hem yerel olarak tanımlanmaktadır. Yeni yerel yönetimler ve kurumları, ekonomik ve sosyal yapıya göre farklı yerlerde farklı stratejiler geliştirmektedir (Goodwin & Painter, 1996: 645). Farklı ekonomik ve sosyal yapıların göz önünde bulundurulması bölgeden

bölgeye değişkenliği hızlandırmakta, daha esnek ve değişken bir refah tanımını da beraberinde getirmektedir. Böylece Post-Fordizm, Fordizm'in aksine asgari refah diye bir şey tanımlamamakta, ücret düzeyleri bölgeden bölgeye esneklik gösterecek şekilde düzenlenebilmektedir. İşçinin yaşayacağı refah düzeyi gerekirse esnek bir şekilde asgari düzeyin sınırına veya altına inebilecektir. Bu yüzden yerleşme eğilimlerinin esnekleşme ile büyük ilgisi bulunmaktadır. Fordizmin bunalımından çıkış yolu olarak ücretlerdeki katılığın aşılarak aşağı yönde esnek olması yolunu öneren post-Fordist paradigma, yerleşme yolu ile ücretlerin esnek olmasını sağlamakta ve asgari refah tanımlamasına uygun davranan ulusal düzenlemenin önüne geçmektedir.

Yerleşmenin artması, sadece yerel yönetimlerin yaptığı harcamaların nicel olarak artışından kaynaklanmamıştır. Bunun yanı sıra, post-Fordist dönemde gelişen girişimcilik, yerli beceriye olan talep, inovasyon ve yeni teknolojilere olan vurgu ve yerel içerisinde yerelin kalkınmasına hizmet eden devlet dışı aktörlerin varlığı da bu dönemde yerelin önem kazanmasını sağlamıştır. Yerel otoriteler daha fazla sermaye çekebilmek için bölgenin altyapısını düzeltilmiş, vergi ve finans konularında teşvikler sağlamıştır. Sübvansiyonları büyüme ve yenilik vaat eden endüstrilere yönlendirmiştir. Kamusal kaynaklar araştırmaya, danışmanlığa ve teknoloji transferine odaklanmıştır (Mayer, 1994: 318-319).

Post-Fordist üretimin yereldeki karşılığı yerel yönetimden yerel yönetime geçiş olarak karşılık bulmuştur. Yerel yönetimler; hiyerarşik, bürokratik yapısı ve Keynesyen refah devletinin bir aracı olması sebebiyle Fordizm'i temsil ederken; yerel yönetim esnek, çok aktörlü, piyasacı, özelleştirmeci ve âdem-merkezîyetçi yapısı ile birlikte kontrat uygulaması ve girişimci ruhu ile Post-Fordizm'i temsil etmektedir. Yerel yönetişimin gelişmesinde uluslararasılaşmanın ve ekonomik rekabetin büyük payı bulunmaktadır (Bıçkı & Sobacı, 2011: 227-229).

Yerel yönetim ile birlikte yereldeki karar alma sürecindeki aktör sayısı artmıştır. Seçilmiş yerel hükümetin yanı sıra merkezi ve yerel düzeyden sivil toplum kuruluşları, gönüllü kuruluşlar, özel şirketler, medya ve ulus-üstü kuruluşlar karar alma süreçlerine katılmaya başlamıştır (Goodwin & Painter, 1996: 636). Yerel yönetim mekanizması, meşruiyeti artırmak amacıyla katılım temelli siyaseti benimsemekte, yurttaşları kamu işlerindeki karar alma süreçlerine daha fazla dâhil etmeyi amaçlamaktadır. Siyasal gücün daha küçük kurullara devrini amaçlayan bu mekanizma yerel liderlerin otoriter bir biçimde karar almasını engellemektedir. En iyi kararların geniş katılımla alınacağını belirten 'yerel yönetim' çoğulculuğu desteklemektedir. Siyasal liderlerden, sorunlar karşısında çözüm üretme ve motivasyonu sağlama hususunda önemli beklentileri olan bu mekanizma liderlerin girişimci, hesap verebilir ve şeffaf olması yönünde görüş belirtmektedir (Sadioğlu, 2013: 641-642).

9. Post-Fordizmin Kamu İstihdamına Etkileri

Esnek üretim tarzının ekonomik yaşamda hâkim olmasıyla birlikte kamu personel rejiminde büyük değişimler yaşanmıştır. Kamu sektöründe işe alımlardan ücret yönetimine kadar pek çok şey değişime uğramıştır. Fordist yılların statü hukukuna dayalı, sabit ve

güvenceli yapıları yıkıma uğramıştır. Kıdeme dayalı ücret sistemi de değişimlerden nasibini almıştır. Kamu personel rejiminde yapılacak düzenlemeler ile sözleşmeli çalışmanın olağan hale getirilmesi, esnek istihdamın hayata geçirilmesi, performans dayalı ücret, norm kadro ve toplam kalite uygulamalarının kamu personel rejiminde işlerlik göstermesinin amaçlandığı belirtilmektedir (Evren, 2004: 353-355). Yeni kamu personel rejiminde özel ve kamu arasındaki katı sınırlar ortadan kalkmakta, esnek çalışma saatleri, performans yönetimi, tele-çalışma ve norm kadro uygulamaları yeni düzende etkin hale gelmektedir. Kitlesele üretime dayanan Fordist anlayışın bilgi ve kaliteye önem veren Post-Fordizm'e evrilmesi sonucunda yeni kamu personel rejiminde rasyonellik, hiyerarşi ve katı kurallara bağlılık zayıflamaktadır (Saran, 2001: 38-48).

Post-Fordist kamu personel rejimi, kariyer uzmanlığına dayalı personel sistemini ortaya çıkarmıştır. Ekonomide yaşanan dönüşümler, kamu sektöründe emeğin örgütlenmesini derinden etkilemiş, uzmanlık biçiminde kariyer sistemi, Post-Fordizmin kamu personel rejimine önemli bir yansıması olmuştur. Dikey biçimde örgütlenen ve hiyerarşiye dayanan personel rejimi, az hiyerarşi ve yatay bir biçimde örgütlenen ve uzman personelin denetleme ve düzenleme görevlerinde bulunduğu bir personel rejimine doğru dönüşüme uğramıştır (Albayrak, 2015: 44-45).

Esnek üretim ve birikim rejimi olarak adlandırdığımız Post-Fordizm'in kamu personel rejimindeki yansımaları; Fordizm'in tekil, sabit, statü hukukuna bağlı, esnek olmayan yapısının Post-Fordizm ile birlikte esnek, parçalı, çeşitli ve memurun sözleşmeli biçimde istihdam edildiği bir yapıya dönüşmesi olmuştur. Objektif hukuk normlarına bağlı iş güvencesi performansa bağlı hizmette kalma güvencesine dönüşmüştür. Kamu personeli merkez, çevre ve taşeron olmak üzere gruplara ayrılmıştır. Çekirdek bürokrasi, bakanlıklar, kadro karşılığı sözleşmeli çalışanlar, öğretim üyeleri, hâkim ve savcılar ve askeri personelden oluşmaktadır. Post-Fordist birikim rejiminin kamu yönetiminde, iş güvenceleri en sağlam olan grup çekirdek bürokrasidir. Bunun arkasında memurların, sözleşmeli ve geçici personelin oluşturduğu çevre bürokrasi gelmektedir. En sonunda ise tamamen güvencesiz, geçici işçilerin, taşeron ve geçici proje personelinin oluşturduğu taşeron bürokrasi gelmektedir (Aslan, 2005: 610-611).

Post-Fordizm'in iş yaşamında etkin olmaya başlamasıyla esnek çalışma yaygınlaşmaya başlamıştır. Fordist iş yaşamının sabit ve belli süreli iş yaşamı kökten değişimlere uğramıştır. Özel sektörde etkinleşmeye başlayan esnek çalışma metotları zamanla kamu sektöründe de geçerli olmaya başlamıştır. Daha verimli hizmet verebilmenin önünün açılmasındaki araç esnekleşme uygulamaları olmuştur. Sözleşmeli personel, kısmi zamanlı çalışma ve taşeronlaşma, esnekleşme uygulamaları olarak karşımıza çıkmıştır (Ateş & Çöpoğlu, 2015: 106-112). Yeni istihdam biçimlerinin ortaya çıkışı, memurluk rejimini eritime yönündeki politikaları doğurmuştur. Memurluğun yanında esnek çalışma modelleri güçlenmekte, sözleşmeli personel ve taşeron istihdamı artmaktadır. Yapılan özelleştirmelerle memurluk rejimi günden güne erimektedir. Kapitalizmin yeni birikim rejimi Post-Fordizm, eskisine kıyasla personel sistemini daha fazla piyasalaştırma ve kendi metası haline getirme hakkına haiz olmuştur.

Ücret hem bir üretim maliyeti hem de bir talep kaynağıdır. Post-Fordizm, ücretin sahip olduğu bu nitelikleri değiştirmiştir. Fordizm'de ücretin birincil özelliği talep kaynağı olması, ikincil özelliği ise üretim maliyeti olmasıdır. Post-Fordizm'de birincil ve ikincil özellikler yer değiştirmiş bulunmaktadır. Ücretler öncelikle bir maliyet unsuru, sonrasında ise ulusal bir talep kaynağıdır (Jessop, 2005: 170-171). Bu nedenle ücretin niteliğinde yaşanan bu değişimin kamu sektörünü ve kamu maliyesindeki ücret felsefesini etkilememesi kaçınılmazdır. Kamu çalışanlarının maaşları toplanan vergilerden ödenmekte, ödenen vergilerin kaynağında da büyük ölçüde reel sektörün yapmış olduğu üretim bulunmaktadır. Bu yüzden, kamu çalışanlarının maaşları derin bir ekonomik ve sosyal temele sahiptir. Doğal olarak üretim paradigmasının değişimi dolaylı olarak kamu çalışanlarını etkilemektedir. Yeni üretim paradigması olan Post-Fordizm ile birlikte ücretin kavramsal içeriği değişmiş, kamu çalışanlarının almış olduğu ücretlerde talep unsuru olmaktan kopmuş, kamu maliyesi için azaltılması gereken bir yük olarak görülmeye başlanmıştır. Bu sebeple, Fordist üretim paradigmasının maaşlara yansması ile Post-Fordist üretim paradigmasının maaşlara yansması arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır.

Post-Fordizm'in kamu sektöründe yarattığı dönüşümlerin en önemlilerinden biri maaş düzeninde yaşanan dönüşümdür. Kıdeme dayalı ücretlendirme sistemi önemli ölçüde değişime uğramış olmakla birlikte performansa dayalı ödemelerin ücret içerisindeki payı artmıştır. Post-Fordist maaş düzeni, aynı kıdeme sahip memurların aynı ücreti aldığı Fordist maaş düzeninin aksine; aynı kıdeme sahip memurların performansına göre ücret farklılaştırmasını öngörmektedir. Fordizm'in sabit ve güvenceli yapısında dönüşüm anlamına gelen yeni sistem, memurların ücretleri açısından değişken ve güvencesiz bir yapıya neden olmaktadır. Fordist rejimin kıdemi sağlamış anlayışı eğitim-kıdem durumuna bağlı iken, Post-Fordist rejimde kıdemin önemi kalkmış olup, eğitim ve amirin takdiri maaşın belirlenmesinde daha etkili hale gelmiştir. Memurun maaşının yasa ile düzenlenme ilkesi ortadan kalkarken, memurun maaş güvencesi yasaların objektif kriterlerine değil, amirin takdirine kalmaktadır. Bu da memurun başarısından ziyade amirine itaatini ve uyumunu zorunlu kılmaktadır. 1980'den sonraki düzenlemeler maaşların üniter yapısını adem-i merkeziyetçi olarak dönüştürmüş, görelî eşitlik mutlak eşitsizliğe dönüşmüştür. Ek gösterge ve tazminat sistemi ile Fordist maaş düzeni tasfiye edilmiş, aynı unvana sahip memurların maaşlarının farklılaştığı bir yapı ortaya çıkmıştır (Aslan, 2010: 119-120). Öte yandan, maaşın amir takdirine göre verilmesi yasal, objektif kriterlerin sübjektif kriterlere dönüşmesine yol açmıştır. Bu birçok açıdan sorunlu bir uygulamadır. İşin niteliğinin ve öneminin ölçülmesinin zor olduğu siyasi kamu sektöründe, performans kriteri, yapılan işten ziyade memurun yakın olduğu siyasi duruş ve itaat ile ölçülecektir.

Kamu sektöründe taşeronlaşma, kamu hizmetlerinin kamu personeli ile değil, özel şirket personeli eliyle sağlandığı alt işveren uygulamasıdır. Taşeronlaşma Post-Fordizm'in emek sürecine hâkim olması ile kamu yönetimine de yansiyarak, giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Taşeron istihdamın yaygınlaşmasının altında yatan kavram, 20.yüzyılın sonlarında üretim organizasyonundan ücretlendirmeye kadar bütün süreçlerde hâkim hale gelen esnekliktir. Sanayide standart-dışı, A tipik çalışma biçimleri esneklik temelinde yaygınlaştırılmıştır. Daha sonrasında kamu yönetiminde de esneklik anlayışına uygun bir şekilde taşeronlaşma kullanılmıştır. Kamu sektöründe özelleştirme yöntemi olarak

kullanılan taşeronlaşma, özel sektördeki gibi bütün iş kollarında uygulanmasa da özellikle belediyelerin sağladığı hizmetler başta olmak üzere pek çok kolda uygulanmıştır (Şafak, 2008: 131). Taşeronlaşma uygulaması, özelleştirilmeyen veya özelleştirilemeyen kamu kuruluşlarında özelleştirmeye alternatif olarak kullanılmakta, kamu sektörünün küçültülmesi amacıyla uygulanan diğer bir politika olmaktadır (Köroğlu, 2010: 140).

Üretim sürecinin parçalanarak küçük birimlere ayrılması ve ana firma dışındaki küçük birimlere aktarılması şeklinde uygulanan taşeron istihdam biçimi son on yıllarda giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Kamu sektöründe yaygınlaşmasının altında özel kesimdeki rekabetçi baskılardan ziyade, personel giderlerini azaltmak suretiyle bütçe açıklarının önüne geçmek yatmaktadır. Özellikle, alt yapı hizmetleri üreten kamu kurumlarında taşeronlaşmanın yaygınlaşmasının en önemli nedeni, taşeron kullanımının işçilik giderlerini düşürmesidir (Tiyek, 2014: 23-24). Özel kesimde taşeronlaşmanın altında yatan düşünce maliyet minimizasyonudur. Taşeron istihdam yoluyla iş gücü maliyetleri aşağı çekilmekte ve sosyal güvenlik ödemelerinde de tasarruf edilmektedir. Ayrıca taşeron personele kadrolu personele yapılan performans, ikramiye, kâr payı gibi ödemelerde yapılmamaktadır. Taşeron istihdam yoluyla firmalar rekabet güçlerini artırmakta, piyasaya tutunabilmektedir. Taşerona yönelmenin altındaki güdü rekabetten kaynaklı olarak piyasada ayakta kalabilmektir. Özel sektörde yaşanan bu gelişme kamu sektörünü de etkisi altına almakta, özeldeki maliyet minimizasyonu amacı, kamu sektörüne bütçe giderlerini minimize etmek olarak yansımaktadır.

Taşeronlaşma uygulamalarının arkasındaki başlıca nedenler şu şekilde sıralanmaktadır (Saklı, 2013: 126):

- Taşeron kullanımı yoluyla hizmetlerin daha ucuza getirilebilmesi,
- Devlet kadrolarındaki artış eğiliminin durdurulması,
- Kamu çalışanı anlayışının verimliliği sağlamaması,
- Kamu istihdam biçimlerinin yeterince esnetilememesi,
- Hizmetin, alanında uzman işletmelerden temin edilebilmesi ve bu suretle hizmette etkinliğin ve kalitenin artması.

Sözleşmeli personel istihdamının arkasında yatan görüş, kamu sektörünün ihtiyaç duyduğu uzmanlık alanlarında; bilgili, tecrübeli, donanımlı kişilerin istihdam edilebilirliğinin artmasıdır. Post-Fordizm'in iş hayatındaki vasıflı emek ihtiyacının kamu sektörüne yansması olarak da okunabilir. Türk kamu yönetiminde de etkisi artan bir istihdam biçimi olarak karşımıza çıkan sözleşmeli personel istihdamının altındaki gerekçe ise, kamu kurumlarındaki aşırı istihdam ve düşük nitelikteki personeldir. Yasal düzenlemeler ile birlikte atılan adımlarla kadrolu personel artışının önüne geçmek ve sözleşmeli personel istihdamını artırmak hedeflenmiştir (Sayan & Küçük, 2012: 199-200).

Sözleşmeli personel istihdamı yerel yönetimlerde hızlanan bir istihdam biçimidir. Sözleşmeli personel istihdamının kadrolu personele göre daha tasarruflu olduğu ve hizmet kalitesini daha fazla geliştirdiği belirtilmektedir. Yerel yönetimlerde ihtiyaç duyulan nitelikli insan kaynağını sağlamanın yolunun da sözleşmeli personel istihdamının genişletilmesinden

geçtiği, iş gücünü çekebilecek ücretin de bu yolla sağlanabileceği görüşü hâkimdir (Ömürgönülşen & Sadioğlu, 2014: 69-70).

Sözleşmeli personel Post-Fordist kamu yönetiminde ortaya çıkan ana istihdam biçimidir. Günümüzde de gerçekleşen süreç, sözleşmeli personel rejiminin yaygınlaşması ve bu eğilimin artarak gelecekte tamamıyla esnek ve sözleşmeli kamu personel rejimi kurmaya yöneliktir. Kamu sektöründe sözleşmeli personel istihdamının artması kamu yönetimi açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır. Alanında uzman kişilerden yararlanmak, stratejik açıdan sektörün güçlenmesine katkı sağlayacaktır. Sözleşmeli personel alımında yaş şartının ortadan kalkması ile tecrübeli kişilerin kurum bünyesine katılımı sağlanacaktır. Aynen özel sektördeki gibi CV yolu ile kamu kurumlarında işe başlayabilmek çağın esnek yönetim anlayışı ile örtüşmektedir. Bunun yanı sıra kamu sektöründe çalışan personelin de özel sektöre geçebilmesinin yolu açılmalı, uygun olan kurumsal yapılar arasında geçişkenlik ve esneklik artırılmalıdır.

1980'lerden itibaren güçlenen neo-liberalizm, kamu yönetimini de içine alarak genişlemeye devam etmiştir. Neo-liberalizmin güçlenmesinde, Post-Fordizm'in ihtiyaç duyduğu esneklik (sayısal, ücret, zaman) anlayışının Neo-liberal politikalarda mevcut olmasının büyük payı bulunmaktadır. Böylelikle kamu yönetiminde giderek güçlenen neo-liberal akım kamusal istihdamı küçültmek amacıyla sayısal esnekliği güçlendirme yönünde adımlar atmıştır. Kamu istihdamını istisnai kadro ve statüler ile parçalı hale getirerek Fordist kamu yönetiminin sabit kadroya dayalı memur istihdamını oransal olarak azaltmıştır (Köroğlu, 2010: 147-148). Yeni kamu personel rejimi kamu istihdamının aşağı yönde esnek olması için politikalar uygulamaktadır. Norm kadro uygulaması ile istihdam fazlası kamu personeli yaratılmak istenmektedir. Bu uygulama, istihdamı daraltmak amacıyla, daha fazla personelin yapacağı işi daha az personele yıkmanın aracı olarak kullanılmaktadır. Çalışanları birden fazla yerde görevlendirerek düzenli istihdamı yıkmaktadır (Evren, 2004: 354).

Post-Fordizm ve piyasanın neo-liberal strateji ile yeniden yapılandırılması sonucunda Fordist Keynesyen refah devletinin toplumsal bütünleştirme rolü de aşınmaya uğramıştır. Devletin kamu istihdamı ile ekonomide birikim-tüketim dengesini sağlama görevi yok olmuştur. Toplumsal ve ekonomik risklere karşı devletin koruyucu rolünün kaybolmasıyla iş gücü için belirsizliklerle dolu bir süreç başlamıştır (Topak, 2003: 61-63). Fordist üretim sisteminin etkin olduğu yıllarda kamu yönetimi, emeğin yeniden üretimi, işsizlik sorunu ve bunun yaratacağı sosyal huzursuzlukla daha yakın bir ilgi içerisindeydi. Kamu istihdam politikaları, işsizliğin önlenmesine özel bir önem veriyor; işsizliğin azalması için kamuda memur istihdamını artırıcı politikalar uyguluyordu. Buradaki amaç kamuda artacak memur istihdamı ile işsizliğin azalmasının sağlanması ve talebi güçlendirerek birikim rejiminin istikrarına katkı sağlamaktı. Post-Fordist dönemde ise iktisadi verimlilik ölçülerine uygun bir şekilde memur istihdamı yaygınlaşmış, işsizliğin olumlu etkilerinin olduğu düşünülmüştür. Yeni düşüncede arzin esas alınması ve talebin daha geri planda kalmasının da bu fikrin oluşmasında rolü bulunmaktadır. İşsizlik sonucu oluşacak sosyal sorunlar; Fordist dönemdeki gibi önemsenmemiş, refah devletinin bitişi ile birlikte kamu istihdamının sosyal ve ekonomik yönü zayıflamıştır.

Fordist dönemde toplum içinde itibar gören mesleklerden biri olan devlet memurluğunun toplum içindeki itibarı, Post-Fordist dönemde gerilemiştir. Bunda Post-Fordizm'in ve neo-liberalizmin etkisi büyüktür. Ekonomide girişimciliğin, girişimci birey sayısının artmasının ve girişimciliğin yüceltilmesinin sonucunda toplumda girişimci olmayan kesimlerin itibarı gerilemiştir. Memurlar da girişimci olmayan sınıfın içerisinde yer almaları, durağan bir gelir ve iş koşullarından ve kültüründen kaynaklı bir hayata sahip olmalarından dolayı memurluk mesleği; toplumda, vasıfsız, hareketsiz ve hantal insanların yaptığı bir iş olarak görülmeye başlanmıştır. Memurların genel olarak edilgen, katılımsız, işini rutine bağlamış, işe kendinden bir şeyler katmayan, katı hiyerarşiden dolayı silik, itaatkâr ve pasif olduğu belirtilmiştir (Sencer, 1982: 36).

Çalışma hayatında esneklik kavramı 1980'li yıllardan itibaren yönetim bilimleri içerisinde artan bir şekilde yer işgal etmeye başlamıştır. İş yerinde hiyerarşiye dayalı bürokratik modellerin artık ihtiyaçları karşılayamadığı ve modasının geçtiği düşünülmüştür. Bunun yerine ikame edilen esnek çalışma modeline geçişin ardında yatan faktörler; küresel rekabette artış, değişen tüketici zevkleri ve yeni bilgi teknolojileri talebidir (Vallas, 1999: 68).

Esnek istihdam biçimini sadece Post-Fordizm'e ait bir istihdam biçimi olarak görmek doğru değildir. Sermaye birikiminin her döneminde esnek çalışma biçimleri yaygındır. 1970'li yıllara kadar toplumsal mücadelenin ürünü olarak kadrolu çalışma biçimleri çalışma hayatına yerleşmiş bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra, esnek istihdam da iş yaşamında mevcuttu. Post-Fordizm ile birlikte esneklik anlayışı, iş yaşamında çok büyük oranlara ulaşmıştır. Post-Fordist dönemin esnek istihdamını, Fordist dönemin istihdamından ayıran şey; Post-Fordist dönemde standart-dışı çalışma biçimlerinin ve iş sözleşmelerinin yaygın hale gelmesidir (Savran, 2007: 166). Post-Fordizm ve onun çalışma hayatına ve dolaylı olarak kamu sektörüne sirayet etmesinin biçimi esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması şeklinde olmuştur. Post-Fordist çağın koşullarının gerektirdiği ölçüde kamu çalışanlarının esnek çalıştırılması amaçlanmıştır.

Memurluk statüsünü esnekleştirici reformlar yapılırken; yönetimin esnekliğini artırıcı adımlar atılmaktadır. Sorumluluğun otonom bir biçimde dağıtıldığı bir memurluk rejimine doğru gidilmektedir. Esnek memurluk rejimi; esnek yönetim ve otonom sorumluluk ile desteklenmekte, ücret sistemi bu dönüşümleri destekleyecek bir biçime sokulmaktadır. Personel yönetim yetkisi özerk bir yapıya kavuşmakta, esnek memurluk rejiminin başındaki yöneticiler 'girişimci' olma yolunda cesaretlendirilmektedir (Kellough & Selden, 2003: 167-168).

Post-Fordizm'in kamu yönetimine getirdiği esnekliğin kamu yönetimi için uygun olduğuna dair görüşler de mevcuttur. Kamu sektörü sahip olduğu niteliklerden kaynaklı olarak özel sektörün yapamadığı pek çok şeyi yapabilme gücüne sahiptir. Kamu kesiminin özel kesim gibi rekabetçi baskılarla yüzleşmemesi dolayısıyla kaynaklarını sosyal amaçlara uygun bir şekilde dağıtabileceği ve değişken davranabileceği görüşü bu düşüncenin temel dayanağıdır. Bu düşünceye göre; kamu sektörü, esnek ve tam istihdamın uygulanması açısından sayısız avantaja sahiptir. Sahip olunan avantajlar sadece emek ile ilgili değil,

sermaye malları ve doğal kaynaklarla da ilgilidir. Özel sektörün üzerindeki rekabetçi baskılar firmaları, üretim metotlarını ve aktivitelerini en çok kâr elde edeceği işlere yönlendirmektedir. Kamu sektörünün kâr elde etme amacı olmamasından kaynaklı olarak rekabetçi baskıları üzerinde hissetmez ve bu yüzden kararlarını makroekonomik ve sosyal değerler temelli olarak verebilir (Forstater, 1998: 558). Kamu sektörünün sosyal yönünün ağır basması ve bütün olarak halka karşı kendini sorumlu hissetmesi, özeline kâr ve çıkar kaygıları nedeniyle yapamadığı pek çok şeyi yapabilmesini sağlamaktadır. Kamu sektörü doğanın korunması ve üretimin doğaya verdiği olumsuz dışsallığı önlemek konusunda ekili olabilir. Kamu sektörü kâr kaygısı gütmeyeceği için tam kamusal hizmetleri ihtiyaç duyan vatandaşlara sağlayabilir; piyasa ekonomisinin yarattığı olumsuzlukları önlemek için sosyal değerleri koruyacak pek çok sosyal politikalara imza atabilir. Diğer taraftan, toplum yararının gözetildiği hizmetlerin gönüllü çalışanlar veya geçici çalışanlar yoluyla yapılabilmesi Post-Fordist istihdam modellerinin kamu sektöründe uygulanabilirliğine örnek oluşturmaktadır.

10. Sonuç

Post-Fordizmin iş yaşamında emek sürecinde meydana getirdiği değişimler, özel sektöre paralel olarak kamu sektörünü de dönüştürmüştür. İş yaşamında performans yönlü baskıların artması, fazla mesainin yaygınlaşması, taşeron kullanımının artışı, iş güvencesinin zayıflaması gibi dönüşümler kamu sektöründe de benzer etkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Post-Fordizm, devletin sahip olduğu işlevleri önemli ölçüde değiştirmiş olmakla birlikte, neo-liberal gereksinimlerle uyum içerisinde bir yapının ortaya çıkışında önemli bir rol oynamıştır. Yeni devlet, Fordist dönemin aksine emeğin yeniden üretimi noktasında işlevsiz hale gelmiştir. Artı-değerden soyutlanma ve emeğin tekrar üretimini sağlama görevinden çekilmek Post-Fordist devletin temel karakterini oluşturmuştur. Emeğin üretiminden soyutlanan devlet, emeğin kaderini sermayeye terk etmek zorunda kalmıştır. Bu devlet, Fordist refah devletinin aksine emeğin sahip olduğu payın aşındığı, sermayenin bürokrasiyi dolaysız yönetme konusunda güç kazandığı bir devlet modeli olmuştur. Emeğin kaderi doğrudan piyasa güçlerinin eline bırakılmıştır. Devlet, tam istihdamı sağlama hususunda eski fonksiyonlarını kaybetmiştir. Para basma yetkisini önemli ölçüde kaybeden devlet, Fordist dönemdeki talep canlılığını sağlama fonksiyonunu yitirmiştir.

Post-Fordist dönemin kamu yönetimi; esneklik, yerellik, çok aktörlülük ve katılımcılık üzerine kurulmuştur. Post-Fordist dönüşüm, bilgi toplumuna geçiş ve neo-liberalizmin güçlenmesi kamu yönetiminin bu değerler üzerinden temellenmesine neden olmuştur.

Post-Fordizmin en önemli sonuçlarından birisi yerelleşmenin hızlanması olmuştur. Fordist katılımların, esnek olmayan durumların çözümü olarak yerelleşme hızlanmıştır. Yerelleşme yolu ile ücretlerin esnek olması sağlanmıştır. Fordist dönemde geçerli olan ulusal düzeyde asgari refah düzeyinin yurttaşlara sağlanması, yerelleşme ile ortadan kalkmıştır. Post-Fordizm yerelleşme yolu ile asgari refah diye bir şey tanımlanamamakta, ücret

ve çalışma koşullarını yeni ekonomik düzenin gereksinimleri doğrultusunda esnekleştirilebilmektedir.

Post-Fordist bürokrasinin yükselişi sonucu, oluşması istenen kamu yöneticisi tipi; liderlik becerilerine sahip, risk üstlenebilen ve süreçlerde hızlı davranabilen bir yönetici tipidir. Bu yönetici tipi, eski bürokrattan son derece farklılaşmıştır. Kaynak kullanımında tasarruflu davranmadan mevzuata uygun hareket etmeye kadar pek çok konuda eski bürokratlardan geride kalmıştır.

Post-Fordist kamu personel rejiminin en önemli sonucu; esnek, güvencesiz ve performansa dayalı olarak çalışan kamu personelinin ortaya çıkışıdır. Yeni rejim memurlara uygulanan bütün ilkeleri ortadan kaldırmış, ücret ve terfiye kadar pek çok unsur performansa bağlamıştır. Memurlar, Fordist kamu personel rejiminin hâkimiyeti altındaki kadrolu, güvenceli istihdamı büyük ölçüde kaybetmiştir. Bunun yerine sözleşmeli ve taşeron çalışma yaygınlaşmış, alt türü olarak da kadro karşılığı sözleşmeli istihdam ortaya çıkmıştır. Yerel yönetimlerde ise hizmet alımına dayalı taşeron üzerinden istihdam yaygınlaşmıştır.

Kaynaklar

- Aglietta, M. (1979), *A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience*, New York Books.
- Alaszewski, A. & J. Manthorpe (1993), "Quality and the Welfare Services: A Literature Review", *Jill, Br.j.Social Wk.*, 23, 653-665.
- Albayrak, S.O. (2015), "Türkiye'de Kamu Personel Rejiminden Kopuş ve Kariyer Uzmanlık Sistemi", *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Amin, A. & A. Malmberg (1994), "Competing Structural and Institutional Influences on the Geography of Production in Europe", içinde: A. Amin (ed.), *Post-Fordism A Reader*, Oxford: Blackwell Publishers, 227-248.
- Amin, A. (1994), "Post-Fordism: Models, Fantasies and Phantoms of Transition", içinde: A. Amin (ed.), *Post-Fordism A Reader*, Oxford: Blackwell Publishers, 1-39.
- Arın, T. (2013), *Kriz, Devlet, İktisat ve Sosyal Güvenlik Politikaları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aslan, O.E. (2005), *Devlet Bürokrasi Kamu Personel Rejimi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı.
- Ateş, H. & M. Çöpoğlu (2015), "Kamu Yönetimi ve Çalışma hayatında Esneklik", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, X(I), 97-113.
- Aydınlı, H.İ. (2004), "Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Süreci (Post-Fordizm) ve Sanayi Ötesi Yaklaşımlar", *Kamu-İş*, 7(4), 79-98.
- Aytaç, Ö. (2006), "Memurluk Zihniyeti ve Memuriyet Toplum: Prens Sabahattin'in Görüşleri Işığında Bir Çözümleme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 1-28.
- Bayramoğlu, S. (2005), "Yönetişim Zihniyeti: Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü", *J.Ö. Aytumur (İnceleyen), Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (10), 264-273.
- Beaud, M. (2003), *Kapitalizmin Tarihi*, Ankara: Dost Yayınevi, 1. Baskı.
- Belek, İ. (1999), *Post-Kapitalist Paradigmalar*, İstanbul: Sorun Yayınları, 2. Baskı.

- Bıçkı, D. & M.Z. Sobacı (2011), "Yerel Yönetimden Yerel Yönetişime: Post-Fordizm Bağlamında Yerel Yönetimleri Anlamak", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 215-233.
- Clarke, E.S. & G.L. Gaile (1997), "Local Politics in a Global Era: Thinking Locally, Acting Globally", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 551, Globalization and the Changing U.S. City (May), 28-43.
- Cohen, S.A. (1993), "Defining and Measuring Effectiveness in Public Management", *Public Productivity & Management Review*, 17(1), 45-57.
- Demirel, D. (2006), "Küresel Ekseninde Devletin Yeni Kimliği: Etkin Devlet", *Sayıştay Dergisi*, 17(60), 105-128.
- Dikmen, A.A. (2015), *Makine İş Kapitalizm ve İnsan*, Ankara: Nota Bene Yayınları, 3. Baskı.
- Dunford, M. (1995), "Towards a Post-Fordist Order?", *Review of International Political Economy*, 2(1), 185-196.
- Evren, S. (2004), "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı ve Kamu Personel Rejimi", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (48), 351-373.
- Farazmand, A. (2001), *Privatization or Public Enterprise Reform?*, Westport: Greenwood Press.
- Farazmand, A. (2006), "The New World Order and Global Public Administration: A Critical Essay", içinde: E.E. Otenyo & N.S. Lind (eds.), *Comparative Public Administration: The Essential Readings*, Amsterdam: Elsevier, 701-728.
- Forstater, M. (1998), "Flexible Full Employment: Structural Implications of Discretionary Public Sector Employment", *Journal of Economic Issues*, 32(2), 557-563.
- Frederickson, H.G. & K.B. Smith (2003), *The Public Administration Theory Primer*, Westview Press, USA.
- Gertler, M.S. (1988), "The Limits of Flexibility: Comments on the Post-Fordist Vision of Production and Its Geography", *Transactions of the Institute of British Geographers*, 13(4), 419-432.
- Goodwin, M. & J. Painter (1996), "Local Governance, the Crises of Fordism and the Changing Geographies of Regulation", *Transactions of the Institute of the British Geographers*, 21(4), 635-648.
- Güler, B.A. (2005), *Devlette Reform Yazıları*, Ankara: Paragraf Yayınları, 1. Baskı.
- Güler, B.A. (2005), *Yeni Sağlık ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarlanma Politikaları 1980-1985*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı.
- Güney, A. & F. Ataay (2004), "Yerelleşme ve Kalkınma Sorunu: Kamu Yönetimi Reformu Üzerine Değerlendirme", *Mülkiye Dergisi*, 28(243), 131-146.
- Hartley, D. (2006), "Excellence and Enjoyment: the Logic of a 'Contradiction'", *British Journal of Educational Studies*, 54(1), 3-14.
- Harvey, D. (2012), *Postmodernliğin Durumu*, İstanbul: Metis Yayınları 6. Baskı.
- Hindess, B. (1990), "The Post-Fordist Persuasion", *Australian Left Review*, 1(117), 32-36.
- Hirst, P. & J. Zeitlin (1989), "Esnek Uzmanlaşma ve İngiliz İmalat Sektörünün Rekabetçi Başarısızlığı", Y. Kırgöz (Çev.), *Toplum ve Bilim Dergisi*, (Bahar), 115-129.
- Holloway, J. (1991), "The State and Everyday Struggle", A. Güney (Çev.), *Praksis Dergisi*, (2003) (9), 411-442.
- İnsel, A. (2005), *Neo-liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili*, İstanbul: Birikim Kitapları, 4. Baskı.

- Jessop, B. (1991), "The Welfare State in the Transition From Fordism to Post-Fordism", içinde: B. Jessop (ed.), *The Politics of Flexibility: Restructuring State and Industry in Britain, Germany and Scandinavia*, Cheltenham: Edward Elgar, 82-105.
- Jessop, B. (1994), "Post-Fordism and the State", içinde: A. Amin (ed.), *Post-Fordism A Reader*, Oxford: Blackwell Publishers, 251-279.
- Jessop, B. (2005), *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.
- Jessop, B. (2005), *Kapitalist Devletin Geleceği*, Ankara: Epos Yayınları.
- Kara, B. (2009), "Sosyal Devletten Küresel Devlete: Türkiye'de Kamu Çalışanları ve Temel Haklar", *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 14(1), 369-386.
- Kaymak, M. (2016), "Hegemonya Tartışmaları Işığında İngiliz ve Amerikan Hegemonyaları: Yönlendirici Hegemonyadan Kural Koyucu Hegemonyaya", *Hacettepe İİBF Dergisi*, 34(1), 63-92.
- Kellough, J.E. & S.C. Selden (2003), "The Reinvention of Public Personnel Administration: An Analysis of the Diffusion of Personnel Management Reforms in the States", *Public Administration Review*, 63(2), 165-176.
- Köroğlu, Ö.T. (2010), "Türkiye'de Personel Yönetiminden İnsan Kaynaklarına Geçişte Esneklik ve Memurluk Statüsü", *Türk İdare Dergisi*, (469), 139-164.
- Kuhlmann, S. & H. Wollmann (2014), *Introduction to Comparative Public Administration*, UK: Edward Elgar.
- Kumar, K. (1999), *Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları: Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Kumral, N. (2008), "Bölgesel Rekabet Gücünü Artırmaya Yönelik Politikalar", *Ege University Working Papers in Economics*, Working Paper No: 08/02.
- Lipietz, A. & A. Cameron (1997), "The Post-Fordist World: Labour Relations, International Hierarchy and Global Ecology", *Review of International Political Economy*, 4(1), 1-41.
- Lipietz, A. (1994), "Post-Fordism and Democracy", içinde: A. Amin (ed.), *Post-Fordism A Reader*, Oxford: Blackwell Publishers, 338-357.
- Mayer, M. (1994), "Post-Fordist City Politics", içinde: A. Amin (ed.), *Post-Fordism A Reader*, Oxford: Blackwell Publishers, 316-337.
- Memişoğlu, D. & H. Gül (2012), "Kamu Politikalarında Yaşanan Dönüşüm ve Sağlık Alanındaki Yansımaları: Sağlıkta Dönüşüm Programı Örneği", içinde: B. Parlak (ed.), *Kamu Politikalarında Dönüşüm, KAYFOR 2012 Bildiriler Kitabı*, TODAİE, 1. Basım.
- Ömürgönülşen, U. & U. Sadioglu (2014), *Türkiye'de Yakın Dönemdeki Yönetimsel Reform Çalışmalarının İl Belediyeleri Personel Yönetimi Üzerindeki Etkileri*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Ömürgönülşen, U. (1997), "The emergence of a new approach to the public sector: the new public management", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 52(01), 517-565.
- Peck, J. & A. Tickell (1994), "Searching for a New Institutional Fix: the After-Fordist Crisis and the Global-Local Disorder", içinde: A. Amin (ed.), *Post-Fordism A Reader*, Oxford: Blackwell Publishers, 280-315.
- Riggs, F.W. (2006), "Global Perspective on Comparative and International Administration", içinde: E.E. Otenyo & N.S. Lind (eds.), *Comparative Public Administration: The Essential Readings*, Amsterdam: Elsevier, 729-734.

- Sadioğlu, U. (2013), "Yerelleşme Politikaları ve Türkiye Örneği", içinde: M. Yıldız & M.Z. Sobacı (ed.), *Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama*, Ankara: Adres Yayınları, 1. Baskı, 636-669.
- Saklı, A.R. (2013), "Fordizm'den Esnek Üretim rejimine Dönüşümün Kamu Yönetimi Üzerine Etkileri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44), 107-131.
- Saran, U. (2001), "Küreselleşme Sürecinde Kamu Yönetiminde Değişim ve Kamu Hizmetleri Alanında TKY", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Ün. SBE, Ankara.
- Sarıtürk, M. (2009), "Kamu Yönetiminde Esneklik ve Bağımsız İdari Otoriteler: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Örneği", *Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Savran, S. (2007), "Yalın Üretim ve Esneklik: Taylorizmin En Yüksek Aşaması", *Devrimci Marksizm*, (3), 131-173.
- Savran, S. (2009), "Keynesçilik, Fordizm, 'Refah Devleti': Bir Efsaneye Reddiye", *Devrimci Marksizm*, (10), 86-12.
- Sayan, İ.Ö. & A. Küçük (2012), "Türkiye'de Kamu Personeli İstihdamında Dönüşüm: Sağlık Bakanlığı Örneği", *SBF Dergisi*, 67(1), 171-203.
- Schumpeter, J.A. (2010), *Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi*, Ankara: Alter Yayınları.
- Sencer, M. (1982), "Kamu Görevlilerinde İş Doyumu ve Moral", *Amme İdaresi Dergisi*, 15(1), 3-48.
- Sönmez, S. (2016), "Bretton Woods, Fordizm ve Hegemonya", *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 34(1), 43-62.
- Steinmetz, G. (1994), "Regulation Theory, Post-Marxism, and the New Social Movements", *Comparative Studies in Society and History*, 36(1), 176-212.
- Şafak, C. (2008), "Taşeron (Alt İşveren) Uygulamaları ve Bir Mücadele Aracı Olarak Sendika Politikaları: Türkiye'de Cam Sektörü Örneği", *TES-İŞ Dergisi*, (Mayıs), 131-137.
- Tarhan, A.B. & E. Ezici (2011), "Kamu Hizmetlerinin Üretiminde Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ve Toplam Kalite Yönetimi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(2), 13-21.
- Thorpe, C. (2010), "Participation as Post-Fordist Politics: Demos, New Labour, and Science Policy", *Minerva*, (48), 389-411.
- Tiyek, R. (2014), "Devletin Endüstri İlişkilerindeki Rolü ve Taşeron Çalışma", *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(7), 8-31.
- Topak, O. (2003), "Esnekliğin Ötesi: Yeni İş Kanunu Tasarısı", *Petrol-İş Yıllıkları 2000-2003*.
- Vallas, S.P. (1999), "Rethinking Post-Fordism: The Meaning of Workplace Flexibility", *Sociological Theory*, 17(1), 68-101.
- Vidal, M. (2011), "Reworking Postfordism: Labor Process Versus Employment Relations", *Sociology Compass*, 5(4), 273-286.
- Yıldırım, M. (2010), "Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 703-719.
- Yılmaz, B. (2011), "Bölgesel Politikaların Tarihsel Gelişimi ve Yeni Bir Model Olarak Kalkınma Ajansları", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (15), 29-41.